

BARYATİNSKİY AİLESİNİN TÜRKİSTAN'A ŞİFA SEYAHATI VE MARIYA BARYATİNSKAYA'NIN TAŞKENT NOTLARI (1910-1911)*

THE BARYATINSKY FAMILY'S HEALING JOURNEY TO TURKESTAN AND
MARIA BARYATINSKAYA'S NOTES ON TASHKENT (1910-1911)

Murat ÖZKAN**

Öz

Gezi notları ya da seyahatnameler başka bir coğrafya ve kültüre mensup kişilerin yolculuk serüvenlerini, gittikleri ülkelerde gördükleri manzaraları, karşılaştıkları ilginç olayları, halkın gündelik hayatı ile iktisadi-toplumsal ilişkilerini, bunlara dair kişisel gözlem ve intibalarını şahsi duygu ve düşünceleriyle tasvir ettikleri bir yazın türüdür. Bu yönüyle tarih araştırmalarında birinci derecede olmasa da ötekinin dışarıdan nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından abartılı ifadeler, kişisel değerlendirmeler ve bazen de verdikleri bilgi hatalarına rağmen tarihçiler tarafından dikkate alınması gereken kaynaklar arasında yer alır. Bu bağlamda kökleri Rurik hanedanından gelen Baryatinskiy ailesine mensup Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy'in eşi Mariya Sergeyevna Baryatinskaya'nın 1910 yılında gerçekleştirdiği Türkistan seyahati Rusların gözünden Türkistan'ı anlamamıza yardımcı olacaktır. Baryatinskaya daha önce hiç görmediği manzaralarla Türkistan'da karşılaşır ve bunları notlarına yansıtır. Baryatinskaya'nın gözünden XX. yüzyıl Taşkent'ini anlattığımız bu çalışmaya beş önemli metin kaynaklık etmektedir. Bunlardan ilki çalışmanın temelini oluşturan, 1910-1911 yılında Taşkent ve civarını gezen Baryatinskaya'nın *Moya Russkaya Jizn. Vospominaniya Velikosvetskoy Damı. 1870-1918* başlığı altında Rusça yayımlanan seyahat günlüğüdür. Diğerleri ise Rusların 1797'de bölgeye yolladığı ilk elçi Dmitriy Telyatnikov, yine Ruslar tarafından Taşkent hâkimi Yunus Hoca'ya 1800 yılında gönderilen maden mühendisi Timofey Stepanoviç Burnaşev, 1873'te bölgeyi ziyaret eden Amerikalı gezgin Eugene Schuyler ve son olarak Baryatinskaya'nın seyahat ettiği döneme en yakın tarihlerde, 1904 yılında Ruslar tarafından Taşkent'e gönderilen arkeolog Joseph Antoine Castagne'nin Taşkent gözlemlerine yer verdiği eserlerdir. Böylece Baryatinskaya'nın verdiği bilgilerin doğruluğu sorgulanabilir ve Taşkent'e dair aktarılanlar kanıtlanabilir olmuştur. Baryatinskaya'nın bilgileriyle mukayese yapılması amacıyla belirlenen bu seyyahların eserlerinin çalışmaya hem eş zamanlı hem de art zamanlı bilgi sağlayacağı düşünülmüştür. Bu vesileyle Taşkent'in Rus işgalinden sonra yaşadığı değişim-dönüşüm gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Taşkent, seyahatname, Baryatinskiy, Mariya Baryatinskaya, Çarlık Rusya

* Bu çalışmada, Ordu Üniversitesi'nce finansal destek verilen A-2303 kodlu BAP Projesinin verilerinden yararlanılmıştır.

** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ordu / Türkiye, murtozkan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9526-4564

Abstract

Travel notes or travelogues are a type of literature in which individuals from different geographies and cultures describe their travel adventures, the sights they saw in the countries they visited, the interesting events they encountered, the daily life of the people their economic and social relations, and their observations and impressions, all through the lens of their personal feelings and thoughts. While not primary sources for historical research, these works are valuable for historians as they provide insights into how “the other” is perceived from an outsider’s perspective, despite sometimes containing exaggerated expressions, personal evaluations, and occasional inaccuracies. In this context, Mariya Sergeevna Baryatinskaya’s 1910 journey to Turkestan, the wife of Anatoly Vladimirovich Baryatinsky, a member of the Baryatinsky family with roots in the Rurik dynasty, offers a unique perspective on Turkestan through Russian eyes. During her travels, Baryatinskaya encountered landscapes she had never seen before and recorded her impressions in her notes. This study examines early 20th-century Tashkent through Baryatinskaya’s eyes, drawing primarily on five key texts. Originally published in Russian, the first of these is the travel diary titled *Moya Russkaya Jizn. Vospominaniya Velikosvetskoy Damu. 1870-1918*, is another major source which documents her journey to Turkestan in 1910-1911, including her visits to Tashkent and its surroundings. The other sources include the works of Dmitriy Telyatnikov, the first Russian ambassador sent to the region in 1797; Timofey Stepanovich Burnashev, a mining engineer sent by the Russians to meet Tashkent’s ruler Yunus Hodja in 1800; and American traveler Eugene Schuyler, who visited the area in 1873. Additionally, the study draws on the observations of archaeologist Joseph Antoine Castagne, who was sent to Tashkent by the Russians in 1904, just a few years before Baryatinskaya’s journey. The accuracy of the information provided by Baryatinskaya was questionable. However, the details conveyed about Tashkent were later verified. To gain both synchronic and diachronic information about the city, the works of other travelers were compared with the information provided by Baryatinskaya. This helped reveal the changes and transformations that Tashkent underwent after the Russian occupation.

Keywords: Turkestan, Tashkent, travelogue, Baryatinsky, Maria Baryatinskaya, Tsarist Russia

Giriş

Avrupa’daki feodal aristokrasinin farklı soylara ait olduğu görülürken Rus soylularının kökeniyle ilgili yapılan çalışmalarda Rus feodal elitinin tek bir soydan gelme ve tek bir ataya sahip olma özelliği dikkat çekmektedir. Bu durum, Rus feodal toplumunun yapısal bir özelliği olarak öne çıkmaktadır. Asil soy olarak bilinen Rurik ailesinin kolları arasında muhakkak ki zamanla ayrılıklar oluştu.¹ Baryatinskiy ailesi de Rurik hanedanına mensup Prens Mihail Çernigovskiy ve Prens Aleksandr Andryeviç Mezetskiy soyundan gelen eski, asil, prens ailelerinden biridir.² Baryatinskiy adı XIV. yüzyılda Kaluga Vilayeti’nin Meşovsk uyezinde bulunan Klet Nehri yakınlarında yaşayan Baryatinskiy-Boryatinskiy ailesinden kalmadır.³

Rus tarihçilerinin belirttiğine göre, Baryatinskiy prensleri, devletin zor zamanlarında belirgin bir şekilde öne çıkmış olsalar da ailenin XVI. yüzyıla kadar oldukça düşük konumlarda görev aldığı bilinmektedir. 1550 yılındaki *Seçilmiş Boyarlık Kitabı*’nda, Moskova bölgesindeki mülklere sahip yedi Baryatinskiy prensi kayıtlıdır. Bunlar, Kolomenskoye malikânesi sahibi

1 V. P. Oleynikova, “İtalyanskiy Sled Semeystva Baryatinskih”, *Noçne Vedomosti, Seriya İstoriya. Politologiya. Ekonomika. İnformatika*, XIII/84, (2010), s. 146.

2 “Baryatinskie, Knyazya”, *Voennaya Entsiklopediya (Sitim, 1911-1915)*, Tom. 4, 1911-1915, s. 403-404.

3 “Baryatinskie Knyazya”, *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokrayuzo i Efrona*, Tom. III, 1891, s. 140-141.

Fyodor Mihayloviç; Tarusa malikâneleri sahipleri Andrey Grigoryeviç, Dimitriy ve Fyodor (Boriyat-Boryatinskiye), İvan ve Vasiliy Vasiliyeviç ile Kaluga’da Yuriy Fyodoroviç idi. Bu prenslerden takma adı ‘Bulgak’ olan Andrey Grigoryeviç, Astrahan Seferi’nde koruma birliği komutanı olarak görev yapmış ve şehrin ilk voyvodası olmuştu. Daha sonra yine Çar’ın onayıyla Ugra, Dedilovo, Bolhov, Don Nehri, Tula ve Odoyev’de voyvoda olarak görev yapmıştı. XVII. yüzyılın başlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Baryatinskiy ailesine mensup prenslerin, sivil ve askerî hizmette daha önemli konumlara gelmeye başladığı görülür. Uzak sınır kasabalarında veya alayların ikinci komutanı olarak görevlendirilen prensler bazen de vali olarak atanıyorlardı.⁴

XIX. yüzyıl, Baryatinskiy ailesinin son derece önemli ve kilit görevlere getirildiği bir dönem olarak dikkat çeker. Aile fertlerinin bu görevlere atanması ve sahip oldukları nitelikler, araştırmacılar için önemli bir konu olmuştur. Bu nedenle, devrim öncesi ve Sovyet döneminde Baryatinskiy ailesine mensup bireylerin hayatı hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Ailenin önemli kademelerinde görev yapan fertleri arasında adından en çok söz ettiren Kafkasya komutanı ve *Kafkasya Fatih*i olarak anılan Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy’dir (1815-1879).⁵ Şeyh Şamil’e karşı üstünlük sağlamasıyla bilinen Aleksandr Baryatinskiy, Çarlık Rusya’nın Türkistan politikasının önemli figürlerinden biri olarak kabul edilir. Günümüzde de Baryatinskiy hanedanıyla ilgili biyografik eserler hâlâ büyük ilgi çekmektedir.⁶

Çalışmada kaynak olarak yararlanılan notların yazarı Mariya Sergeyevna Baryatinskaya’nın (1871-1933) evlenmeden önceki soyadı Başmakov’dur. Sergey Dmitriyeviç Başmakov’un (1831-1877) Varvara Karlovna Schmidt (1841-1873) ile evliliğinden⁷ olan kızı Mariya, 1871 yılında doğdu. Annesi, küçük kız kardeşinin doğumunda ölünce Mariya iki yıl boyunca Fransa’da Alman bir mürebbiyenin gözetiminde kaldı. Ardından St. Petersburg’daki babasının yanına gitti. Bu yıllarda babaannesi onun eğitimiyle bizzat ilgilendi.⁸ Mariya, 1894 yılında Baryatinskiy ailesine mensup olan ve Rus-Japon Savaşı ile I. Dünya Savaşı’nda görev yapan Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy (1871-1924) ile evlendi. Prens Baryatinskiy bu evliliği gerçekleştirdiğinde henüz 23 yaşındaydı. Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy’in babası Vladimir Anatolyeviç Baryatinskiy (1843-1914) ise 1863-1864 Polonya, 1867 yılında Hocent, 1868 yılında ise Ura-Töbe seferine

4 “Baryatinskie i Boryatinskie”, *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, Tom. 2, Pod. Red. A. A. Polovtsov, S. Petersburg 1900, s. 525-526.

5 *Rossiyskaya Rodoslovnaya Kniga*, Çast Pervaya, İzd. Knyazem Petrom Dolgorukovim, Tip. Karla Vingebera, S. Peterburg 1854, s. 76-77.

6 V. P. Oleynikova, “İtalyanskiy Sled Semeystva Baryatinskih”, s. 146; Evgeniy Vasilyeviç Bogdanoviç, *Rod Knyazey Baryatinskih: İstoriçeskiy Oçerk: Po Povodu 250-Letnyago Yubileya g. Simbirskaya*, Tipo-Litografiya P. Golike, S. Peterburg 1898, s. 39-42; 1856 yılında Kafkasya Genel Valisi olan Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy yeni bir savaş stratejisi geliştirdi. Stratejiye göre Rus askerî birlikleri daralan bir çember ile Dağlıları kuşatacaktı. Bu stratejiyle Rus orduları Kafkasya’da başarılı oldu. Böylece Şeyh Şamil, Baryatinskiy tarafından teslim alındı. Şahin Doğan, “Şeyh Şamil ve Aile Fertlerinin Knez A. İ. Baryatinskiy’e Yazdıkları Bazı Mektuplar”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, IV/1, (2015), s. 123.

7 <http://fibusta.site/a/77178/v> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

8 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn. Vospominaniya Vslivosvetskoy Damı. 1870-1918*, per. s. Angl. A. S. Tsiplovkov, Tsentrpoligraf, Moskva 2006, s. 5.

katılmış, ayrıca 93 Harbi'nde görev yapmıştı.⁹ Bu seferlerde gösterdiği başarılarından dolayı Aleksandr Nevskiy madalyası da dâhil olmak üzere pek çok ödül ve madalyaya sahipti.¹⁰ Dedesi Prens Anatoliy İvanoviç Baryatinsky (1821-1881), Kafkas Genel Valisi Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy'in kardeşiydi. 1837'de süvari topçusu olarak hizmete başlamış; 8 yıl sonra Muhafız Atlı Topçu Birliğine geçmişti. 1848'de Macaristan seferine katılmış, 1854'ün başlarında Tuna'da faaliyet gösteren birliklerde yer almıştı. Ardından Sivastopol'un ileri tahkimatlarında 7 ay geçirmiş ve birçok savaşta görev yapmıştı.¹¹

Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy, Mariya'nın ikinci eşiydi. Mariya Baryatinskaya öncesinde Aleksey Vladimiroviç Sveçii ile evliydi. Çocukluğundan beri saray çevresinde büyüyen Mariya'nın Baryatinskiy ailesinden biriyle evlenmesi, onu bu çevrede daha etkin bir konuma getirdi. Bu sayede çeşitli toplantılara katılma imkânı buldu ve Çarlık Rusya'nın siyasetinde belirleyici kişilerle tanışma fırsatı elde etti. Evlendiği ailenin asker kökenli oluşu, kayınpederi ve eşinin Çarlık Rusya için önemli bir general olması, onu hanedan ailesine yakın bir konuma getirdi. Bu nedenle Mariya Baryatinskaya, Rus monarşisinin son yıllarının ve son günlerinin en önemli tanıklarından biri hâline geldi.¹² Bolşeviklerin Çarlık Rusya'da iktidarı ele geçirmesinin ardından Baryatinskaya, eşi Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy ve evliliklerinden olan tek çocukları Mariya Anatolyevna Baryatinskaya ile Fransa'ya göç etti. 1933 yılında orada öldü.¹³

Görsel 1. *Mariya Sergeevna Baryatinskaya*¹⁴

9 “Vladimir Anatolyeviç Baryatinskiy”, https://hrono.ru/biograf/bio_b/baryatinskivlan.php [Erişim tarihi: 28.02.2024].

10 “Baryatinskiy, Vladimir Anatolyeviç”, *Biografiçeskiy Slovar*, Tom. 1, A-3, Sost. E. L. Potemkin, Moskva 2017, s. 106.

11 “Baryatinskiy, Anatoliy İvanoviç”, *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, Tom. 2, Pod. Red. A. A. Polovtsov, S. Petersburg 1900, s. 543.

12 “Knyaginya Mariya Sergeevna Baryatinskaya”, <https://www.cimetiere-russe.org/ru/marie-de-bachmakoff-bariatinsky-602> [Erişim tarihi: 23.03.2024].

13 “Mariya Sergeevna Baryatinskaya”, <http://fibusta.site/a/77178/v> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

14 “Strasti po Dion-Butonu”, <http://carretro.ru/?p=135> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

Mariya Baryatinskaya'nın eşinin rahatsızlığı dolayısıyla 1910 yılında Taşkent'e yaptığı zorunlu seyahat, tarihe kaynaklık etmesi açısından oldukça önemlidir. Türkistan'ın sanat ve bilim şehirlerinden biri olan Taşkent bölgeye gelen gezginlerin notlarında sıklıkla bahsettiği bir yerdir. Eski külliyelerin mavi kubbeleriyle örtülü, dün ve bugünün hikâyelerini saklayan Taşkent hakkında bilgi sahibi olmayan Baryatinskaya için bu seyahat son derece merak uyandırır. Baryatinskaya'nın Taşkent'e gidiş hikâyesi, yolculuğu ve hayatında ilk kez karşılaştığı Taşkent gözlemleri şöyledir:

Vladivostok'tan St. Petersburg'a

Her yolculuk içinde bir hikâye barındırır. Yolculuğun başlangıcına etki eden faktörler yolculuğun seyrini de belirler. Mariya Baryatinskaya ve eşi Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy'in de Türkistan'ın en önemli şehirleri arasında yer alan ve Çarlık Rusya'nın işgalinden hemen sonra Avrupaî tarzda bir gelişim sergileyen Taşkent'e seyahatlerinin başlangıcının da bir hikâyesi vardır: Hastalık. Anatoliy Baryatinskiy'in romatizma kaynaklı çektiği acılar onun hayat kalitesini olumsuz yönde etkilemişti. Bu illetten kurtulmak amacıyla pek çok tedavi yöntemi denenmiş ve farklı ilaçlar kullanılmıştı. Ancak bu tedavi yöntemlerinin hiçbiri onun acısını dindirmiyordu. Doktorlar hastalığın bu kadar artmasının nedenini yaşadıkları yer olan Vladivostok'un nemli ve sağlıksız iklimine bağlıyordu. Doktorlarından biri onlara uzun bir süre güney ülkelerinde zaman geçirmelerini söylemiş hatta "Sıcak bir iklime ihtiyacınız var ve ben size Cezayir'e gitmenizi öneririm" demişti. Ancak onlar Cezayir'e gitmek istemiyordu. Mariya Baryatinskaya eşinin bu fikre sıcak bakmadığı konuşmasını şöyle aktarır:

Bu ihtimal söz konusu bile değil! Böyle bir seyahate çıkmak hele Cezayir gibi bir yere gitmek tamamen kariyerimin mahvolması demek. Yıllardır orduda donanımlı albay olarak görev yapıyorum. Yakında da alay komutanı olmayı umuyorum.¹⁵

Görsel 2. Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy¹⁶

15 Mariya Sergeevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 158.

16 <https://ru.rodovid.org/wk/Запись:296619> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

Çarlık Rusya'nın hâkimiyet sahasının uzağındaki Cezayir'e gitmek köklü bir aile mensubu Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy'in hâlihazırda yükselişte olan kariyerini bitirebilirdi. Kocasının görüşüne saygı duyan Baryatinskaya bu durumu tehlikeye sokmayacak Türkistan teklifiyle geldi. İkilinin bu seçimi yapmasındaki en önemli etkenlerden biri bölgenin Cezayir gibi sıcak ve kurak olması ile Türkistan hakkında daha önce duyduklarıydı. Yine o dönem Türkistan politikası Çarlık Rusya'nın son derece önem verdiği politikalar arasındaydı. Burada bulunmak bölgeyi yakından tanımaları ve ilerlemelerine olanak sağlayabilecekti. Bu gelişmelerin ardından Anatoliy Baryatinskiy babası Vladimir Anatolyeviç Baryatinskiy'e bir telgraf göndererek sağlığıyla ilgili durumu izah etti. Hayatına dair bazı değişiklikler yapacağını ve geçici bir süre Türkistan'a yerleşeceği bilgisini verdi. Vladimir Anatolyeviç Baryatinskiy gelen bu telgrafa karşılık olarak oğlunun sağlığına önem verdiği için Türkistan'a gitmesi adına elinden geleni yapacağını bildirdi.¹⁷

Türkistan'ı çok merak eden çift bir yandan haber beklerken diğer yandan yaşanan olumlu bir gelişme karşısında daha fazla zaman kaybetmemek için hazırlıklara başladı. Mariya Baryatinskaya mektuplaşmanın ardından yaşananları şöyle anlatır:

Kayınpederim, Türkistan Genel Valisi General Samsonov'un o sırada St. Petersburg'da olduğunu ve onunla bir araya geleceğini söyledi. Bu görüşmede ona oğlunun durumuyla alakalı bazı şeyler önerebileceğini düşünüyordu. Görüşmenin ardından kayınpederim yazdığı mektupta ise dert etmememizi, General'in eşimi Rus-Japon Savaşı'ndan beri tanıdığımı ve kadrosunda olmasından memnuniyet duyacağımı yazdı.¹⁸

Bu mektup aslına bakılırsa Baryatinskiy ailesinin artık Türkistan'a gideceği anlamına geliyordu. Hazırlıklarla birlikte aile daha önce hiç gitmedikleri Türkistan hakkında ayrıntılı araştırma yapmaya başladı çünkü bölge hakkında sadece anlatılanları biliyorlardı. Bu sebeple önce St. Petersburg'a giderek bölgede daha önce görev yapan bir generelle konuşmaya karar verdiler. Mariya Baryatinskaya Türkistan'a gitme kararının ardından hissettiklerini şöyle izah eder:

Bu bizim için son derece ciddi bir girişimdi ve gerçekten korkuyorduk. Açıkçası pek çok arkadaşımın bulunduğu Vladivostok'u üzülerek terk ediyordum. Aslında Asya'dan bıkmıştık ama şimdi tam da göbeğine gidiyorduk. Arkadaşlarımız bizim buradan ayrılacağımızı duyunca veda yemeği düzenledi; ardından da bizi uğurlamak isteyen herkes istasyona kadar geldi. İstasyona gelenlerin sayısı bizi gerçekten şaşırtmıştı. Yakın arkadaşlarımıza ek olarak, bir grup ordu ve deniz subayı ile yabancı konsololar da bizi uğurlamaya gelenler arasındaydı. Trende seyahat edeceğimiz bölüme, özellikle krizantemler olmak üzere buketler ve çiçek sepetleri gönderilmişti. Kocamın tabur

17 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 158.

18 *Age*, s. 159.

bandosu onu bir askere yakışır şekilde uğurlamak amacıyla tempolu bir marş çaldı. Hem kocam hem de ben bu nümayıştan derinden etkilendik.¹⁹

Baryatinskiy ailesi aldıkları bu ani kararın hayatlarını değiştireceğini tahmin ediyordu. Yolculuklarına başlamadan böyle bir uğurlamayla karşılaşmaları onları son derece etkilemişti. Bu durum farklı duygular yaşayacakları bir yolculuğun başladığının da göstergesiydi. Taşkent'te bitecek yolculuğun ilk ayağı St. Petersburg'du. Baryatinskiy ailesi kendilerini St. Petersburg'a götürecek trende yolda gördüklerine dair notlar tutuyordu. Baryatinskiy ailesinin lüks sayılabilecek bu yolculuğu on iki gün sürdü.²⁰

Yolculuğun ardından Baryatinskiy ailesi sonunda güvenli bir şekilde St. Petersburg'a ulaştı. Birkaç gün kaldıktan sonra yola devam edeceklerdi. Burada Baryatinskiy kendisini General Samsonov'a tanıtacak ve Türkistan meselesini konuşacaktı. Yine burada geçirecekleri süre Taşkent'te kalacakları evi bulmaları açısından da önemliydi. General Samsonov ile ilk karşılaşmaları olmasına rağmen ön intibaları son derece olumluydu. Çünkü General, onlar için bir şey yapmaktan mutlu görünüyordu ve yaşayacakları zorluklar karşısında yanlarında olma sözü vermişti. Ev hususunda söyledikleri onları biraz umutsuzluğa sevk etmişti çünkü Samsonov Taşkent'te yalnız ilkel konutlar bulacaklarını söylemişti. Ayrıca sporla araları iyiyse onları Taşkent'te avcılık, balık tutma ve atıcılık gibi ilginç aktivitelerin beklediğini de eklemişti. Mariya Baryatinskaya bu konuşmanın ardından eşinin ruh hâlini şöyle aktarır:

Kocam, General Samsonov'u çok beğendi. Onu sosyal yönü çok kuvvetli bir insan olarak değerlendirdi. Samsonov'un sporla alakalı söyledikleri üzerine düşünürken bir yandan da uzak bir ülkeye gidecek olmamızdan dolayı kederliydi. 'Yine bir taşra hayatı. Neyse bekleyip göreceğiz' diyerek derin düşüncelere daldı.²¹

Bilinmeyene Yolculuk: Taşkent Gözlemleri

Petersburg'dan Türkistan'a tren yolculuğu sekiz gün sürüyordu. Haftada bir kez, konforlu yataklı vagonlarla donatılmış bir ekspres tren bu yöne doğru hareket ediyordu. Kalabalık bir grupla seyahat ettikleri için vagonların neredeyse tamamı doluydu. Tren, Samara'ya kadar eski Sibirya yolundan gitti. Orenburg'dan sonra ise sık ormanları ve güzel köyleri geride bırakarak uçsuz bucaksız bozkırlara girdi. Her yer kumlar, alçak höyükler, yerlilerin çıralamak için kullandığı köksaplara benzer yaprak kümeleriyle kaplı sıra dışı bodur ağaçlarla doluydu. Bu kısımlarda sanki hayat belirtisi yoktu. Burada hayatın var olduğunu kanıtlayan şeyler zaman zaman gördükleri deve ve atlardı.²²

---

19 *Age.*, s. 159.

20 *Age.*, s. 162.

21 *Age.*, s. 163.

22 *Age.*, s. 168.

Mariya Baryatinskaya bu coğrafyada yolculuk yaparken hissettiklerini ve Taşkent'teki ilk izlenimlerini şöyle aktarır:

Bu değişmeyen görüntü, üç gün boyunca hiç ara vermeden devam etti. Bu durum gözlerimizi yordu. Kış olmasına rağmen yerde kar yoktu. Aslına bakarsanız yerlerde sonsuz kum genişliklerinden başka bir şey görünmüyordu. Trendeki bazı sıkıntılara ek olarak, su borularının patlaması bizi son derece zor duruma soktu. Çünkü yıkanacak su yoktu. Biz yıkanmak için maden suyu kullanmak zorunda kalıyorduk. Hatta bir seferinde bu şişelerin arasında yanlışlıkla limonatalı bir şişeyi kızımı yıkamak için kullandım. Sonucu açıklamaya gerek yok. Zavallı kızım kompartımanımıza girdiğinde onu kahkahalarla karşıladık. Yüzü zebra gibi çizgilerle bezenmişti. O acı acı ağlayarak 'Ne yapayım anne, yüzüm ve ellerim yapış yapış ama su yok!' demişti. İstasyonlar uzak mesafelerle ayrıldığından, bu rahatsızlığa uzun süre katlanmak zorunda kaldı. Ama sonunda istasyonlardan birine ulaştık, neyse ki kızımızı yıkayacak kadar su bulduk. Moskova'dan sonra yemekli vagon trenden ayrıldığı için erzaklarımız tükenmek üzereydi. Bu yüzden Taşkent'e vardığımızda içimiz rahatladı. İstasyon, küçük ve sefil bir ahşap yapıyı andırıyordu. Sart adı verilen heyecanlı Türkistan yerlileri platformda ve istasyonun çevresinde toplanmaya başladı. Elbiseleri renkliydi ve beyaz sarıkları vardı. İstasyonda çok az Avrupalı bulunuyordu. Daha önceden denk geldiğimiz iki memur tarafından istasyonda karşılandık. Zaten gece yarısıydı ve ana caddedeki lambalar dışında Taşkent'te sokak aydınlatması olmadığı için karanlık hüküm sürüyordu.²³

Taşkent'in karanlık görüntüsüne şaşırın Mariya Baryatinskaya, o sırada beliren ayın Taşkent'i aydınlattığını söyler. Baryatinskiy ailesi istasyondan çıkar çıkmaz Petersburg'dan gönderilen ve kendilerini karşılamak için hazır bekleyen Fransız yapımı Berliet marka yeni bir arabaya binerler. Mariya Baryatinskaya'ya göre bu Türkistan'a ulaşan ilk otomobil olması bakımından önemliydi. Araba yeni ve ilk kez kullanılıyor olmasına rağmen, çizik çizik ve kirlenmişti. Arabanın bu acınacak hali Taşkent'te onları nelerin beklediğine dair bir ipucu veriyordu. Mariya Baryatinskaya'nın Taşkent izlenimleri XX. yüzyıl Taşkent'ini gözler önüne sermektedir. Her ne kadar anlatımları gördüklerinden ibaret olsa da yazılarında bölgeye ve bölge insanına beslediği ön yargılı ifadeler açıkça görülmektedir. O bölgenin Tanrı tarafından bile unutulduğunu belirttiği yazısında şu ifadeleri kullanır:

Kelimeler bu dehşeti ifade edemez. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağarken ay bulutların arkasında kayboldu. Böylece Taşkent tamamen karardı. Asfaltsız ve engebeli yolda bizi sadece araba farlarının ışığı yönlendiriyordu. Bir taraftan diğerine savrula savrula ilerliyorduk. Birkaç kez büyük ve kalabalık bir şeye rastladık. Durduğumuzda bunun birbirine bağlı zincirlerle yürüyen ve bizim geçişimize engel teşkil eden bir deve kervanı olduğunu anladık. İlk başta, bu beklenmedik hayaletler bizi şaşırttı. Bu durum

23 Age., s. 169.

üzerine ben: “Onlar çok hoşlar! Başkent’in tam ortasında develerle karşılaşacağımız kimin aklına gelirdi?” diye söyledim. Daha sonra kocama; “Tanrı’nın unuttuğu şu yerde karşılaştığımız duruma bak. Acaba bizim kalacağımız ev ne durumda olacak?” dedim. Yaşayacağımız yerin görüntüsünü görür görmez cesaretimiz kırılmıştı. Taşkent’teki evler genel olarak kilden yapılmış olsa da devlet kurumları, askerî okullar ve genel valinin evi metal kirişler üzerine inşa edilmişti. Şahsa ait evler için bu yöntem çok pahalıydı. Kirli, gri bir bungalovu andıran evimiz kare biçiminde, tek katlı ve küçük pencereleri olan bir yerdi. Tamamen kilden yapılmıştı, duvarları kalındı. Bu nedenle de ısı içeri giremiyordu. Bölgede sık sık meydana gelen depremler bile bu evi yok edememişti.²⁴

Baryatinskaya’dan yaklaşık yüz yıl önce bölgeye gelen Timofey Stepanoviç Burnaşev²⁵ de 1800 yılında bulunduğu Taşkent’te evlerin çarpık yapılanmasından şikayetçiydi. Burnaşev’e göre alçak kilden düz çatılı olarak yapılan bu evler bölge mimarisini gölgeliyordu.²⁶ Burnaşev’den sadece üç yıl önce bölgede bulunan Rus elçisi Dmitriy Telyatnikov²⁷ da 1797 yılında bulunduğu Taşkent’te yaklaşık yedi bin evin olduğunu, mescit ve medreseler hariç bu evlerin tamamının kerpiçten yapıldığını belirtir.²⁸ Baryatinskaya’nın XX. yüzyıl Taşkent’ine dair verdiği bilgiler XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarındaki Taşkent ile uyumludur. Aslına bakılırsa aradaki yüzyılda çok şey olmuştu. En önemlisi Ruslar 1865’te Taşkent’i işgal ederek buradaki Türk hâkimiyetine son vermişti. Taşkent doğrudan Ruslara bağlanmış; diğer şehirlerde olduğu gibi Ruslar burada da yeni bir şehir inşa etmişti. İşgalin üzerinden çok geçmeden Türkistan’a gelen Amerikalı gezgin Eugene Schuyler, 1873 yılında Çimkent üzerinden Taşkent’e varmıştı. Ona göre Taşkent New York’un merkezinde yer alan sessiz, küçük bir kasabayı andırıyordu. Şehir merkezindeki geniş caddelerin her iki tarafında ağaçlar yer alıyor; şehrin her köşesinden su sesi duyuluyordu.²⁹

24 *Age.*, s. 170.

25 Asıl mesleği maden mühendisliği olan Burnaşev, II. Katerina tarafından Türkistan’a iki kez yollandı. Bu seyahatlerin ilkinin 1797 yılında Buhara’ya ikincisini ise 1800 yılında Taşkent’e yaptı. V. F. Grişaeve, “Burnaşev Timofey Stepanoviç”, *Entsiklopediya Barnaula*, Izd-vo Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Barnaul 2000, s. 59; Burnaşev’in bu çalışmada yer verdiği Taşkent gözlemleri 1800 yılında Taşkent’e düzenlediği seyahat notlarında yer alır. Onun 1797 yılında gerçekleştirdiği Buhara seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bk. “Puteşestvie ot Sibirskoy Liniı do Goroda Buharı v 1794 i Obratno v 1795 godu”, *Sibirskiy Vestnik*, Çast Vtoraya, İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy, Tipografi İosifa İoanessova, St. Petersburg (1818), s. 37-74; “Puteşestvie ot Sibirskoy Liniı do Goroda Buharı v 1794 i Obratno v 1795 godu”, *Sibirskiy Vestnik*, Çast Tretya, İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy, Tipografi İosifa İoanessova, St. Petersburg (1818), s. 75-110; Murat Özkan, *Türkistan’ın Keşif Çağı Rus Seyyah Burnaşev’in Gözünden Buhara*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

26 “Puteşestviye ot Sibirskoy Liniı do Taşkenta i Obratno v 1800 godu”, *Sibirskiy Vestnik*, Çast Pervaya, İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy, Tipografi İosifa İoanessova, St. Petersburg (1818), s. 204-205.

27 1797 yılında Taşkent’e gönderilen ilk Rus elçisi Dmitriy Telyatnikov hakkında bk. Mesut Karakulak-Murat Özkan, “Taşkent Hanlığı’nda İlk Rus Elçisi Dmitriy Telyatnikov’un Misyonu ve Faaliyetleri (1797)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 9/1, (2020), s. 13-27.

28 *İstoriya Kazahstana v Russkikh İstoçnikah XVI-XX vekov*, T. I. VI, Almatı 2007, s. 170.

29 Eugene Schuyler, *Turkistan Notes of a Journey in Russian Turkistan, Khokand, Buhara, And Kuldja*, Vol. I, London 1876, s. 76.

Baryatinskiy ailesi yaşayacakları eve girdikleri zaman da şaşkınlıklarını gizleyemez. Mecburen yaşayacakları Taşkent'te, en azından daha iyi bir şekilde yaşamak amacıyla evi toparlamaya ve kendi zevklerine göre dizmeye başlarlar. Perde, halı ve mobilyalara varana kadar her şeyi Avrupa'dan özel olarak getirirler. Türkistan ikliminin mobilyayı bozabileceği söylendiği için İngiltere'den bölge iklimine dayanıklı bazı mobilyalar sipariş ederler. Bu değişikliklerle yaşayacakları evin bir nebze de olsa daha rahat ve konforlu olacağını düşünürler. Ayrıca bölgede su sıkıntısı olduğu için bu ihtiyacı gidermek amacıyla bir artezyen kuyusu açtırılır. Baryatinskaya'ya göre bu uygulama çok ilkindir. Evlerde boru olmadığı için eski usulde su pompalamak meşakkatli bir iştir.³⁰

Mariya Baryatinskaya'nın güncesinde özellikle bahsettiği konulardan birisi de evlerde sıkça görülen zehirli böceklerdir. İklimin sıcak ve kurak olmasından dolayı bölgede bulunan zehirli böceklerin evlere girmesi yöre halkı için oldukça tehlikeli sonuçları beraberinde getirir. Bölgeye gelmeden Taşkent'te görev yapan genç subaylardan bölgenin ikliminin çok kötü olduğunu öğrenmelerine rağmen bu kadar da kötü olabileceğini tahmin edemezler. Aile daha önce zehirli böceklerin evlere musallat olduğunu duymuştur. Ayrıca genç subaylardan akrep ve tarantulaların bölgede az sayıda bulunduğunu, özellikle halı olmayan evlere girdiğini, bunlar arasında en tehlikelisinin ise Karakurt olduğunu öğrenmişlerdi. Yine bu subaylar Karakurt'un kumda yetişen ve pamuk tarlalarında da bulunabilen, neredeyse görünmez bir kırmızı akrep türü olduğunu, ısırmasının ölümcül olduğunu da aktarmışlardı.³¹

Bölgeye geldiklerinde bu zehirli böceklerin verdiği zararları gördüğünü söyleyen Mariya Baryatinskaya'nın bir olaya dair anlattıkları son derece ilgi çekicidir:

Bir keresinde bahsedilen zehirli böceğin ısırıldığı bir devenin yıldırım çarpmış gibi çöktüğünü ve cesedinin kısa sürede çürüdüğünü gördüm. O zehir öldürücüydü. Aynı şey, muhtemelen pamuk toplayan Sart'ın da başına gelmişti. O korkunç ölümcül parazitlerden birinin saldırısına uğradığında devenin başına gelen şeyler onun da başına geldi. Sart, olay yerinde öldü. Vücudu bir anda siyahlaştı ve iğrenç bir koku yayılmaya başladı.³²

Taşkent'in deprem bölgesinde olmasından dolayı burada yaşanan depremler seyyahların eserlerinde önemli bir konu olarak yer alır. Baryatinskaya'dan sadece altı yıl önce Çarlık Rusya tarafından 1904 yılında Taşkent'e gönderilen arkeolog Joseph Antoine Castagne³³ Taşkent'te sürekli deprem olduğunu, bu depremlerin bölge mimarisine büyük hasar verdiğini söyler. Ayrıca yaşanan bir depremde bölgenin en önemli yapılarından Hoca Ahrar Camisi'nin büyük hasar

30 Mariya Sergeevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 171.

31 *Age*, s. 171.

32 *Age*, s. 171-172.

33 Öğretmen, etnograf ve arkeolog olan Fransız Joseph Antoine Castagne'nin Türkistan'a yaptığı seyahat için bk. Murat Özkan, "Bir Modern Seyyah Tipolojisi Gezgin Arkeolog Castagne'nin Trenle Türkistan Seyahati (1904)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV/8, (2022), s. 777-802.

aldığından ve bu caminin III. Aleksandr'ın yolladığı bağışlarla restore edildiğinden bahseder.³⁴ Mariya Baryatinskaya da güncesinde Taşkent'te karşılaştığı olumsuz durumlar arasında burada yaşanan depremlere yer verir. Özellikle yol boyunca bölgeyi tanıyan kişiler ve memurlarla yaptığı sohbetlerde bölgenin deprem kuşağında olmasından dolayı Taşkent'te zaman zaman deprem yaşandığını öğrenmişlerdi. Ancak bu depremlerin eskilerde kaldığı ve yıkıcı etki bırakmadığı için halk tarafından çok önemsenmediği bir gerçektir. Bu bilgiler karşısında Mariya Baryatinskaya, “Ne muhteşem bir ülke. Görünüşe göre buradaki hayat sürprizlerle ve tehlikelerle dolu! Ancak yapacak bir şey yok; şansımıza ve kısmetimize güvenmeliyiz” tepkisini vermiştir. Öyle ki bölge hakkında öğrendikleri bu yeni bilgiyle karşılaşmaları da fazla uzun sürmez. Taşkent'teki eve yerleşmelerinin üzerinden çok fazla geçmeden depremle de karşılaşmışlardır. Bu durumu Mariya Baryatinskaya şöyle aktarır:

Tanrıya şükür, yatakta başka bir şey düşünemeyecek kadar uyukum var. Misafirler dağılınca uyudum; ama çok geçmeden uyanmak zorunda kaldım. Derin uykudaydım ki kapının şiddetle çalınmasıyla uyandım. Arkasından birinin dehşet içinde ağlayarak ‘Prenses! Uyan! Kapıyı aç!’ dediğini duydum. İlk başta nerede olduğumu bile anlamadım. O kadar yorgundum ki! Yatak ve oda titriyordu; bana yatağım yerin dibine giriyormuş gibi geldi. Gözlerimi ovuşturduğumda odanın moloz yığını olduğunu ve eşyaların her yöne hareket ettiğini gördüm. Kızımın dadısının bana yalvaran sesini tekrar duydum: “Prenses, bu kadar pervasız olma! Bu bir deprem! Duvarımız çatlamış ve güvenli değiliz. Bir an önce evden çıkmalıyız!”. Bu karmaşık durumu anlamlandırmaya çalışırken endişeyle sordum, “Kızım nerede?”. Onu terasa çıkarmıştı. Teras bahçeye bakıyordu. Aceleyle bir elbise giydim ve birkaç dakika içinde evdeki herkes ayağa kalktı. İnanılmaz bir kargaşa yaşanırken kızımın odasına gittim. Zemin kırılmış; eşyalar ve mobilyalar yere dökülmüştü. Duvarlar ise baştan aşağı çatlamıştı. Ev tuğladan yapılmış olsaydı çoktan harabeye dönmüştü. Tavandan büyük sıva parçaları yerlere düşmüştü. Neyse ki çatı sağlam duruyordu. Çok zayıf da olsa iki defa daha sallandık. Ama sonrasında dünya sakinleşti. Kimse tekrar yatmak istemiyordu. Bu sebeple sabaha kadar ayakta kaldık. Sabah daha önceden konuştuğum genç memurlardan birini arayarak ona şöyle dedim: “Söyledikleriniz çok çabuk gerçekleşti. Ben o zamanların geçmişte kaldığını düşünüyorum.” Memur bana gülerek, “Evet prenses, çok şanssızsınız. Özellikle de geldikten hemen sonraki bu ilk gecede bunu yaşamamız büyük talihsizlik. Ben bunun sebebini Türkistan’a karşı bir ön yargınız olmasına bağlıyorum. Türkistan, bu düşünceye sahip olan sizden intikamını aldı.” Ona; “Tamam. Bence bu durumu telafi etmeniz gerekecek. Gelip durumumuzu görseniz çok iyi olur. Çünkü övdüğünüz Türkistan ne kadar büyük bir yıkıma uğradı” dedim. Sabah hizmetçi gelene kadar depremle savrulmuş eşyaların arasında biraz da olsa uyuduk. Kalktıktan sonra evin ne kadar dağınık olduğunu fark ettim ve detayları

34 I. Kastane, “Otçet o Poezdke v Turkestan”, *Trudi Orenburgskoy Uçenoy Arhivnoy Komissii*, Vpusk 16, Orenburg (1906), s. 190-191.

daha net gördüm. Aynı sabah, kocam Genel Vali'ye resmî bir ziyarette bulunmak için evden ayrıldı.³⁵

Baryatinskaya'nın depremle ilgili başına gelen bu olaya benzer bir olay Schuyler'in başına da gelmiştir. Schuyler bölgeye gelmeden önce pek çok kişiden bölgede yaşanan depremlerle alakalı bilgi edinmiştir. Taşkent'e geldiği 1873 yılında bölgede iki-üç yıldır deprem yaşanmadığını da öğrenmiştir. Aktardığına göre o da buradaki ilk gecesinde saat sabah beşe doğru duvarları titreten ve eşyaları deviren üç şiddetli sarsıntı yaşamıştı.³⁶

Mariya Baryatinskaya eşinin Genel Vali Samsonov ile yaptığı görüşmeler hakkında da bilgiler verir. Samsonov'un eşini candan karşıladığını; sohbetlerinin oldukça neşeli geçtiğini ve yaşanan depremle ilgili de konuştuklarını aktarır. Ayrıca eşinin Türkistan'da bulunma sebebine benzer bir sebeple Türkistan'da bulunan Genel Vali Samsonov'un eski bir at muhafızı olan emir subayı Prens Aleksandr Obolenskiy ile tanışmasından da bahseder. Obolenskiy de şiddetli astım nedeniyle, kocası gibi daha sıcak bir iklim tavsiye edildiği için Türkistan'a gelmiştir. Tam bu konuşmaların yapıldığı sırada Genel Vali Samsonov'a depremle ilgili resmî rapor gelir. Taşkent'te bu derece hissedilen depremin merkezinin Taşkent değil de Çin sınırına 800 km uzaklıktaki Yedisu eyaletinin başkenti Verniy olduğu bilgisi herkesi şaşırır. Çünkü iki bölge arasında bir hayli mesafe olmasına rağmen bu deprem Taşkent'te çok yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Baryatinskaya, Verniy şehrinin tarihin en yıkıcı depremlerinden birini yaşadığını ve büyük bir hasar gördüğünü söyler. Bölgede birçok ev yerle bir olmuş, bazı köyler tamamen haritadan silinmiştir. Binlerce insan ya evsiz kalmış ya da ölmüştür. Bölgedeki yollar geçilmez hale gelmiştir. Bu büyük travmanın atlatılabilmesi için Baryatinskaya acil yardımın gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu yaraların sarılabilmesi için de çok büyük miktarda paraya ihtiyaç vardır. Bu sebeple Taşkent'te, Genel Vali'nin eşinin himayesinde, Mariya Baryatinskaya'nın da yer aldığı kadınlardan oluşan bir yardım komitesi kurulur. Çar ise depremden etkilenen vatandaşlara yardım etmek ve onlara samimiyetini göstermek amacıyla özel bir elçiyi derhal bölgeye gönderir.³⁷

Merkezden gelen haber üzerine Genel Vali depremin gerçekleştiği Verniy'e hareket eder. Taşkent-Verniy arasında demiryolu hattı olmadığı için, yaysız bir vagon veya posta arabasıyla asfaltsız yollarda seyahat etmek zorunda kalırlar. Bu güzergâhta tümseklerdeki sarsıntıları yumuşatmak amacıyla vagonun altına saman konur, üstüne bir şilte çekilirdi. Bu durum yolculuğun sarsıntısız geçmesi için tercih edilen bir yöntemdi. Türkistan'daki yollar engebeli olduğundan yolları onarmak için birçok engelin üstesinden gelmek gerekiyordu. Bu da devlet ekonomisi için oldukça masraflıydı. Ayrıca bölgede meydana gelen depremlerden özellikle de son depremden dolayı oluşan tahribat nedeniyle yollar eskisinden daha kötü hale gelmişti. Yol

35 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 172-173.

36 Eugene Schuyler, *Turkistan Notes of a Journey in Russian Turkistan*, s. 79.

37 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 174.

kenarlarında çatlaklar oluşmuştu; bölgenin ikliminden dolayı sürekli yağmur da yağıyordu. Baryatinskaya bu yolculuktan bir kesiti de şöyle aktarır:

Bir keresinde hareket halindeyken araba bir hendeğe düşmüş ve zavallı General boylu boyunca yola kapaklanmıştı. Hatta yolculuğun bazı zamanlarında Generalin yürümesi gerekiyordu. Bazen de araç derelerden geçmek zorunda kalıyordu. Çünkü yazın neredeyse kuruyan küçük nehirler şimdi kıyılarından taşıyordu. Generalin Verniy'a olan bu zorlu yolculuğu on gün sürmüştü. Devletin son derece önem verdiği bölgeye tayin edilen bu kadar önemli bir valinin böyle kadim koşullarda nasıl seyahat etmek zorunda kaldığını anlayamıyorum. Ama devletimiz Rusya o kadar geniş topraklara sahip ki bazen böyle sürprizlerle karşılaşabiliyoruz. Bazı yerler son derece uygarken bazı yerler bu anlattığım yerde olduğu gibi oldukça ilkel... General Samsonov Verniy'den döndükten sonra bize depremden önce ve sonra aynı bölgede çekilmiş ilginç fotoğraflar gösterdi. Manzaranın birkaç saniye içinde nasıl değiştiğini görmek bizim açımızdan çok farklı bir deneyimdi. Bu durum karşısında şaşkınlığımızı gizleyemedik.³⁸

Mariya Baryatinskaya'nın Taşkent'e vardıktan sonra yaşadıkları o zamana kadar yaşamadığı deneyimlerdi. Bölgenin iklimi, yolları, insanların görüntüsü kendisini bir hayli şaşırtmıştı. Ayrıca bölgeye gelir gelmez sık sık görülen zehirli böceklerle karşılaşması ve henüz ilk günlerde büyük bir deprem yaşaması onun Taşkent ve bölge hakkındaki izlenimlerinin olumsuz olmasına neden olur. Notlarında Taşkent'in tarihi, yeryüzü şekilleri, sulama kanalları, konutları, mezarları ve çarşıları hakkında bilgiler aktarır:

İlk kez gördüğüm Taşkent hakkında izlenimlerimi paylaşarak Taşkent hakkında genel bir fikir vermeliyim. Burası oldukça eski bir şehir. Ünlü fatih Timur zamanında bile Taşkent şehri vardı. Burada sulama sistemlerinin bulunmasını Timur'a borçlular. Çünkü insanları hendek olarak bilinen derin kanalları kazmaya yönlendiren oydu. İlkbaharda, yağışlı mevsimden sonra, hendekler suyla doldurulur; sonrasında tarlalara ve çayirlara dağıtılırdı. Angar olarak bilinen en büyük kanallardan biri, Taşkent şehri boyunca uzanır ve Taşkent'i ikiye ayırır – eski Asya şehri ve modern olanı-. Eski şehir, birçok küçük ve dar sokaktan oluşuyor. Kirli ve dolambaçlı bu sokaklar merak uyandıran labirentler gibi. Sokaklar boyunca penceresiz, kirli, gri çömlekçi kilden yapılmış ve çitle çevrilmiş kerpiç evler bulunuyor. Bunun yanı sıra her kavşakta mezarlara rastlayabilirsiniz. Gerçek şu ki, 1894'e kadar halkın ölülerini istedikleri yerlere gömmelerine izin verilmiş. Bu da Taşkent'in her yerinde mezarlarla karşılaşmamıza neden oluyor. Biz bölgeye geldiğimizde şehirde hali hazırda on bir mezarlık vardı ama buna rağmen Sartlar ölülerini gizlice evlerinin yakınlıklarına gömmeye devam ediyorlardı. Bütün bu dolambaçlı sokaklar, ana pazarın bulunduğu açık bir alana, dükkân işlevi gören alçak evlerle çevrili bir çarşıya çıkıyor. Burada çirkin görünümlü çeşitli ürünler satılıyor.³⁹

---

38 *Age.*, s. 175.

39 *Age.*, s. 176.

Baryatinskaya'nın su kanalları ve mezarlar hakkında anlattıkları Castagne'nin gözlemleriyle uyumludur. Castagne'yi Taşkent'te bulunduğu yıllarda en çok şaşırtan şey caddelerin her iki yanında akan hem sulama hem de sıcak havayı tazeleme görevi gören kanallardı. Ayrıca mesleğinden dolayı bölgedeki mezarlara da dikkat çeken Castagne, Taşkent'te karşılaştığı mezarlar karşısında şaşkınlık yaşamıştı. Notlarında Taşkent'te daha önce ziyaret ettiği Türkistan şehirlerinde görmediği, evlere bitişik olduğu için çoğu zorlukla ayırt edilen, şehrin tam göbeğinde, avlu, meydan ve sokaklarda hatta iki dükkân arasında konumlandırılmış mezarlardan bahsediyordu.⁴⁰ Fakat Baryatinskaya'nın çarşılarda satılan ürünler hakkında anlattıkları Castagne'nin gözlemleriyle taban tabana zıttı. Baryatinskaya çarşılarda satılan ürünlerin çirkin ve kalitesiz olduğunu söylerken Castagne bu ürünlerin dikkat çekiciliğinden; her tür kadife, parlak renkli, ipekli yerli kumaşların bulunabileceğinden bahsediyordu. Rengârenk halatların, türlü sarık, fes, ayakkabı ve halıların bulunduğunu sözlerine ekliyordu.⁴¹

Görsel 3. Taşkent, Eski Çarşı ve Hoca Ahrar Camii⁴²

Mariya Baryatinskaya güncesinde şehrin içlerine, kenar mahallelerine girildiğinde sokakların darlığı ve kirliliğinden, sürüler halinde dolaşan insanlardan, evlerin bakımsızlığından, çarşı pazarın karmaşasından bahseder. Bu görüntünün şehrin silüetinin etkileyiciliğine büyük bir darbe vurduğunu söyler. Bu ifadeler aynı kaleminden çıkmışçasına Castagne tarafından da not düşülmüştür: “Sokaklar o kadar dar ki yan yana iki deve zar zor geçiyor. Yürürken çarpışılan sokakların, meydanların, çayhaneleri dolduran o tuhaf kalabalığın gürültüsü haddinden fazla.”⁴³

40 I. Kastane, “Otçet o Poezdke v Turkestan”, s. 191-192.

41 Agm., s. 188.

42 Murat Özkan, “Bir Modern Seyyah Tipolojisi Gezgin Arkeolog Castagne'nin Trenle Türkistan Seyahati (1904)”, s. 789.

43 I. Kastane, “Otçet o Poezdke v Turkestan”, s. 188.

1873 yılında bölgede bulunan Schuyler de hem Baryatinskaya'yı hem de Castagne'yi doğrular: “Eğri büğrü ve dar sokaklar o kadar insanla dolu ki adım atacak yer yok. Yayalar dükkânlara bitişik kaldırımları dikkatle takip etmeli. Aksi takdirde at ve eşek üzerinde pervasızca ilerleyen Kırgızlar ve Sartlar tarafından çiğnenme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler.”⁴⁴ Castagne, Baryatinskaya ve Schuyler'in notlarının örtüşmesi anlaşılabilir; ancak bunlardan yaklaşık yüz yıl önce bölgede bulunan Burnaşev'in anlattıklarının da aynı paralellikte olması Taşkent sokaklarının hiçbir değişime uğramadığını gözler önüne serer. Burnaşev'in Taşkent sokakları hakkındaki “Sokakların yerleşimi çok düzensiz olmamakla birlikte; evler gelişi güzel yapılmış ve sokak araları oldukça dar ve engebelidir”⁴⁵ notu bu durumu kanıtlamaktadır.

Gündelik yaşamında Baryatinskaya'nın dikkati nazarındaki bir diğer husus ise kalabalıklar içerisinde koşuşturan Türk kadınlarıdır. Baryatinskaya kadınları çok nadir olarak görmesine rağmen yüzlerindeki peçeleri, kıyafetleri ve görünüşleri hakkında doyurucu malumat verir. Taşkent'in etnisitesi hakkında da bilgiler aktaran Baryatinskaya XX. yüzyılın başlarında Taşkent sokakları ve toplumsal yapı hakkında önemli ayrıntıları gözler önüne sermektedir:

Bu dar sokaklarda yaptığım yolculukta adım başı yere çömelmiş Sart görüyordum. Sartlar çok çay içtikleri için her tarafta onlar için hazırlanmış çay evleri var. Buralarda toplanan kalabalık o kadar yoğun oluyor ki sokaklardan onlara çarpmadan geçmek zamanımızı alıyor. Sokakların tüm çıkışları, yük hayvanlarından oluşan kervanlar tarafından kapatılmış. Özellikle develerin boğuk çığlıkları her tarafta yankılanıyor. Yine yüksek tekerlekli arabaların hareket anında çıkardığı gıcırdama sesleri insanları rahatsız edecek boyutta. Burada nüfus çok çeşitli ve farklı pek çok bölgeden halkı barındırıyor. Bunlar arasında Sart, Kırgız, Yahudi, Hindu, Pers, Arap ve çok az sayıda Rus mevcut. Sokaklardan çok nadir de olsa uzun, dökümlü, oldukça bol, parlak, mavi kollu kübbeler giyen kadınlar geçiyor. Kadınlar, yüzlerini siyah at kılından bir peçeyle örtüyorlar; yüzlerini zar zor seçebiliyorsunuz. Yavaş adımlarla, etrafa belli belirsiz bakışlar atarak hareket ediyorlar; bazen onlara fısıltıyla cevap veren ve sonra gizemli bir şekilde ortadan kaybolan gezgin bir dervişle konuşmak için duruyorlardı. Eski Taşkent'te, İslam diniyle bağlantılı çok ilginç anıtlar da var. Yaşadığımız yeni şehirde sokaklar eskisinden daha geniş. Ayrıca bu sokaklar ağaçlarla, özellikle de kavaklarla bezenmiş durumda. Sokaklar çok kötü asfaltlanmış. Yağmurun aşırı yağdığı mevsimlerde karşıdan karşıya geçebilmek için taş geçitler inşa edilmiş. Bir ana cadde dışında neredeyse diğer yerlerin hiçbirinde sokak aydınlatması ve kaldırım yok. Tiyatrolar, iyi oteller ve hatta basit bir restoran bile bulunmuyor. Şehrin bu halde kalmasına nasıl izin verildiği ve medeniyetin imkânlarından yararlanmamak için sarf edilen çaba aklımı karıştırıyor.⁴⁶

44 Eugene Schuyler, *Turkistan Notes of a Journey in Russian Turkistan*, s. 174.

45 “Путешествие от Сибирской Линии до Ташкента и Обратно в 1800 году”, s. 209.

46 Mariya Sergeevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 177.

Baryatinskaya'nın özellikle Taşkent mimarisine ve şehrin gelişimine dair yaptığı olumsuz yorumların hiç birisi Castagne'nin notlarında yer almaz. Baryatinskaya'yla aynı dönemde Taşkent'te zaman geçiren Castagne'nin Taşkent anlatımları oldukça farklıdır. Castagne Taşkent'i ilk gördüğü zaman hissettiklerini notlarına şöyle kaydeder:

Bir an önce Taşkent'e gitmek için acele ediyordum. Bu sebeple Türkistan'da fazla durmadım ve bir yolcu trenine transfer olarak ertesi gün varacağım şehre hareket ettim. Herkes tarafından bilinen ve bende iyi bir izlenim bırakan Taşkent'i tasvir etmeyeceğim... Zengin mağazalar, harika binalar ve hepsinden öte şehrin sizde uyandırdığı heyecan, sizin birinci sınıf bir şehirde olduğunuzu hissettiriyor.⁴⁷

Bu açıklamaya bakarak Taşkent sadece altı yılda bu kadar büyük bir değişim geçiremeyeceğine göre Baryatinskaya'nın anlattıklarındaki hayal kırıklığının sebebi onun soylu bir aileden gelmesi ve büyük şehirlerin dışına çıkmayıyla açıklanabilir.

Baryatinskaya'nın Türkistan kadınları hakkında verdiği bilgiler son derece önemlidir. Daha önce Ruslar tarafından bölgeye gönderilen görevlilerin çizdiği Türk kadını profilinin en belirgin özelliği Burnaşev'in de aktardığı gibi peçe takmaları ve erkek görünce kaçmalarıydı.⁴⁸ Notlarında kadınlardan benzer bir şekilde bahseden Baryatinskaya da anlatılanların etkisinde kalmış olacak ki genel geçer yorumlar yapmıştı. Örneğin yüzleri açık kadın görmediğine dair iddiası Castagne'nin anlattıklarıyla kıyaslandığında abartılı bir ifade olarak değerlendirilebilir. Çünkü Castagne her ne kadar tepeden tırnağa hilat giyen, yüzlerini siyah bir örtü altına gizleyen kadınlardan bahsetse de Taşkent'te yaşayan Kırgız kadınlarının yüzlerinin açık olduğunu ekliyordu. Baryatinskaya'nın bahsettiği çay evleri de Castagne'nin güncesinde kendine yer buluyordu:

Bu çayhaneler, Asya tarzı küçük masaların etrafındaki kilimlerde yerlerini alan müşterilerle dolup taşıyor. Erkek çocukların çok az bahşiş karşılığında kalabalığa nargile sunduğu bu işletmelerde, perdelerin arkasından yoğun bir domuz pastırması ve koyun yağı kokusu yayılıyordu.⁴⁹

Yine 1873 yılında bölgede bulunan Schuyler çayhaneler hakkında doyurucu bilgiler verir. Schuyler Taşkent halkının sokakta gezerken sıcaktan bunaldıklarını ve çayhanelere dedikodu yapmak için girdiklerini söyler. Buradaki insanların ipek minderlere oturduklarını, Rus usulü bir semaverden kaseyle yeşil çay içtiklerini belirtir. Schuyler çayhanelerde çaydan başka bir şey satılmadığını ama buraya gelenlerin dışarıdan ekmek ve kuru üzüm getirerek çaylarına katık ettiklerini söyler.⁵⁰

Taşkent evlerinin Baryatinskaya'yı büyük bir hayal kırıklığına uğrattığından bahsetmiştik. Baryatinskaya evlerin hayat sürmek için bu namüsaıt durumlarına şaşırırsa da Genel Vali'nin

47 I. Kastane, "Otçet o Poezdke v Turkestan", s. 186.

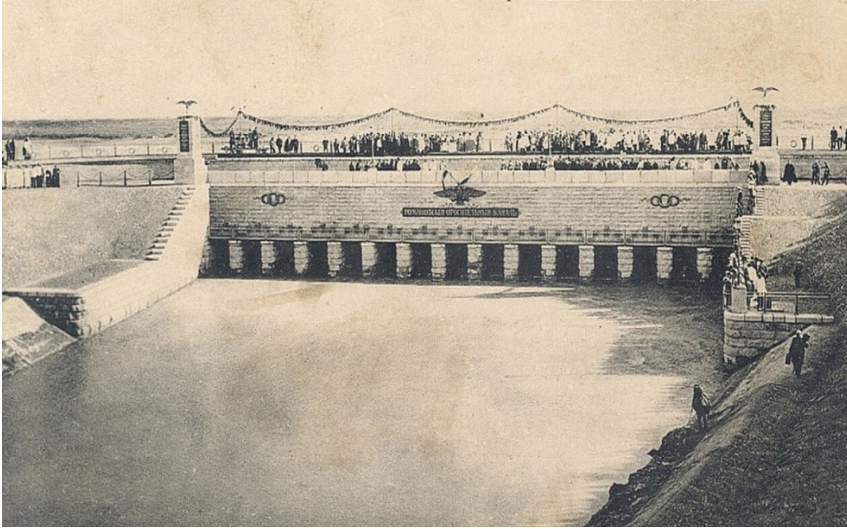
48 "Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu", s. 227.

49 I. Kastane, "Otçet o Poezdke v Turkestan", s. 189.

50 Eugene Schuyler, *Turkistan Notes of a Journey in Russian Turkistan*, s. 179.

ikametgâhını gördükten sonra bu durumu biraz olsun kabullenir. Çünkü Genel Vali'nin evi de çok mütevazı bir şekilde döşenmiş; gazyağı lambalarıyla aydınlatılmış ahşap bir binaydı. Baryatinskaya'nın dikkat çektiği bir diğer husus da bölgedeki su yetersizliği idi. Taşkent halkı evde ihtiyaç duydukları suyu çok derin bir artezyen kuyusu kazarak ediniyorlardı. Türkistan, Avrupa'nın ihtiyacının çoğunu karşılayan pamuk tarlalarıyla ünlü olduğu için sadece bu ülkede kullanılan özel bir sulama sistemi ile toprakların kuraklığının nasıl üstesinden gelindiğini görmek onu şaşırtmıştı. Sadece kendisi değil bu bölgeye herhangi bir amaçla gelen yabancıların bu durum karşısında hayretler içinde kaldığını; bu harika, karmaşık sulama sistemine ve bu topraklardan elde edilen mükemmel sonuçlara ilgi duyduklarını ifade eder.

Görsel 4. Türkistan Bozkırında Kanal⁵¹

Taşkent'te İklim, Yetişen Ürünler, Doğal Yaşam ve Av Kültürü

İgor Kazimiroviç Meyendorf'un verdiği bilgilere göre Türkistan'da mart ortalarından kasım sonlarına kadar havalar çok sıcaktı; hatta yaz aylarında sıcaklık sebebiyle bölge yaşanılmaz bir haldeydi. Dağlık bölgelerle daha düz olan bölgelerin iklimleri arasında ciddi farklar vardı. Mevsimler bölgede düzenliydi; ancak en şiddetli kış ocak ayında yaşanırdı. Yaz aylarında sıcaklıklar ise çok yükselirdi. Meyve ağaçları, şubat ayının ortalarında; diğer ağaçlar ise mart ayında çiçek açmaya başladılar.⁵² Türkistan'ın en önemli merkezlerinden biri olan Taşkent'in iklimi hakkında Burnaşev'in verdiği bilgiler önemlidir. Ona göre Taşkent'in en çok yağış aldığı mevsim ilk ve sonbahardır. Aralık ve ocak aylarında kar yağışı şiddetini artırır; şubat ayında ise

51 E. E. Skornyakov, *Orositelnie i Osuşitelnie Melioratsii*, Çast Pervaya, İzdatelstvo Moskovskogo Vişşego Tehniçeskogo Uçilişaa, Moskva 1930, s. 17.

52 İgor Kazimiroviç Meyendorf, *Puteşestvie iz Orenburga v Buharu*, Per. E. K. Betger, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1975, s. 87-88.

havaalar ısınmaya başladılar. Yazları kuraklık en yüksek seviyeye ulaşırdı. Türkistan iklimine dair verilen bu bilgilerin aksine kışın Taşkent'teki soğuk hava çok şiddetli değildir. Öyle ki en çok yağışın olduğu ocak ayında bile karın yerde kalma süresi kısadır.⁵³

Taşkent iklimi hakkında da bilgiler veren Baryatinskaya, sıcaklığı az çok tahmin edebildiklerini ancak yaşadıklarının tahminlerinden de farklı bir noktaya ulaştığını söyler. Ona göre atmosferin bu kadar boğucu olacağını ve nefes almaya izin vermeyeceğini hayal etmek bile imkânsızdı. Termometrelerin patladığını söyleyen Baryatinskaya şöyle devam eder:

Burada bir çeşit fırının içinde gibisin. Rüzgâr yok. Bütün gün bu sıcak hamamda oturmak zorunda kaldık. Güneş çarpması korkusuyla ya sabah çok erken ya da akşam geç saatlerde evden çıkmak mümkündü. Bu sıcak hava dalgası sırasında, kör edici güneşi engellemek için pencereleri üç sıra perdeyle kapladık ve sıcaklığı dışarıda tutmak için pencereleri kapalı tuttuk. Akşam, evden dışarı çıkmak mümkün olduğunda, artık nemli sıcaklık hüküm sürüyordu. Bu durum sulama kanallarından yoğun bir sisin yükselmesine neden oluyordu. Buralarda sıtma çok yaygındı ve buna karşı gerekli önlemleri almamız gerekiyordu. Bu ülkede her şey son derece ilkeldi, özellikle de sokakları, sulama yöntemleri. Taşkent tramvaylarıyla gurur duyuyordu. Ancak bu tramvaylar eski bir tasarıma sahipti ve dört tekerleğe monte edilmiş açık platformlardan oluşuyordu. Tramvaylarda ahşap banklar koltuk görevi görüyordu. Bu lüks taşımacılığın hareket edebilmesi için sadece at kullanılıyordu. Yağmurlu günlerde çamur tabakası o kadar yoğundu ki kaldırımdan bu tramvaylara binmek imkânsızdı.⁵⁴

Çarlık Rusya tarafından Taşkent'e gönderilen devlet adamları ve seyahatçilerin notlarındaki ortak noktalardan birisi bölgenin zengin bitki örtüsüne sahip olmasıdır. İklim ve vadinin verimli lös toprağı, Taşkent'e bol miktarda tarımsal ürün hasadı sağlamaktadır.⁵⁵ Bu sebeple bölgeye gelenlerin hemen hepsinin notlarında Telyatnikov'un da bahsettiğı gibi karpuz, kavun, armut, elma, kayısı, üzüm, ceviz, pamuk, buğday, arpa yetiştirildiğinden; ipek böcekçiliğı yapıldığından söz edilirdi.⁵⁶ Castagne'nin aktardığı gibi Avrupa'nın güney ülkelerinin tüm cazibesini oluşturan meyve bahçelerinin bolluğı ile Taşkent'te de karşılaşıldı.⁵⁷ Gerçekten de Taşkent'te her tür bahçe bitkisi yetiştirilirdi.⁵⁸ Bölgede yetiştirilen kavun hem büyüklüğü hem de lezzeti bakımından ayrı bir yere sahipti. Bu sebeple Baryatinskaya Taşkent'ten Petersburg'a kavun göndermek ister. Bu olaya dair güncesinde anlattıkları şöyledir:

53 "Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu", s. 203.

54 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 185.

55 Jeff Sahadeo, *Russian Colonial Society in Tashkent 1865-1923*, Indiana University Press, Indiana 2007, s. 13.

56 *Istoriya Kazahstana v Russkih Istoçnikah XVI-XX vekov*, s. 174-175.

57 I. Kastane, "Otçet o Poezdke v Turkestan", s. 186.

58 Mesut Karakulak, "Kaos ve Otorite Arasında Türkistan: Taşkent'te İlk Rus Kervanı ve Karl Miller'in Gözlemleri (1738-1739)", *Gazi Türkiyat*, 25, (2019), s. 161.

Petersburg'dan Taşkent'e gitmeden önce İmparatoriçe Dowager beni kabul etmişti ve Majestelerine Türkistan'ın meşhur meyvelerinden bazılarını ona gönderip gönderemeyeceğimi sormuştum. Taşkent'ten bir şeyler göndermek istiyordum. Ancak buranın iklimi göz önüne alındığında sadece kavun gönderilebilirdi. Bu yüzden General Samsonov'a Majesteleri'ne yılın bu zamanında Petersburg'da çok nadir bulunabilen kavun göndermek isteğimi bildirdim. O da bunu memnuniyetle gerçekleştireceğini, bunun için güvenilir bir Kazak bulacağını ve ona Türkistan'daki en iyi kavunları bulma emrini vereceğini söyledi. Gerçekten de dediğini yaptı. Görevliye ayrılmadan önce meyveleri serin tutması için birtakım talimatlar verildi. O, yolculukta kavunlar ezilmesin diye kıyafetlerine sardı. Petersburg'a vardığı zaman büyük bir gururla kavunları açtı. Ancak dışarıdan çok güzel görünse de kavunların içinin tamamen çürümüş olduğunu gördü. Zavallı adam çaresizlik içindeydi.⁵⁹

Mariya Baryatinskaya kavunları taşıyan Kazak'ın yine de yaptığı bu uzun yolculuktan dolayı çok güzel ağırlandığını ve bu durumun Kazak için büyük bir onur olduğunu aktarır. Kazak'ın döndükten sonra da kendisine bir dahaki sefere kavun yerine bölgenin en iyi halılarından birisini göndermenin daha iyi bir fikir olacağını söylediğini belirtir.

Baryatinskaya eserinde Taşkent'te yetişen ürünler hakkında da bilgiler aktarır. Yaz başında Taşkent'te meyvelerin çok çabuk olgunlaştığından yüksek sıcaklıklar nedeniyle de tüm çeşitlerin bolluğundan bahseder. Bu çeşitliliğin sonbahara kadar sürdüğünü; ancak meyvelerin bu iklimde tadının olmadığını ekler. Bunun sebebinin de genellikle bu ürünlerin durgun olan kanallar aracılığıyla sulanmasına bağlar. Yine Baryatinskaya yaz aylarında yağışların çok nadir olduğu için nem eksikliğinden dolayı toprağın kurduğundan, meyvelerin özellikle çileklerin hızla doğal olmayan boyutlara ulaştığından bahseder. Karşılaştığı bir çilek bahçesi hakkında şunları söyler:

Bir keresinde çilek tarlalarını görmek için hazırlık yaptım. Kilometrelerce uzunlukta olan bu bahçeler zengin bir Sart'a aitti ve uzaktan kırmızı kadife halıya benziyordu. Karşımda eşsiz bir manzara vardı. Şeftali büyüklüğünde meyvelerle dolu birkaç sepetle eve döndük. Çileklerin tam boy fotoğraflarını çektik ve bu fotoğrafları gösterdiğimiz kişiler bunların doğallığına inanmayarak onların yapay bir şekilde şişirildiğini düşündü.⁶⁰

Baryatinskaya'nın verdiği bilgileri Burnaşev de tekrar eder. Burnaşev Taşkent'in toprak yapısının killi ve kuru olduğundan, dağlardan gelen kaynak sularının bu durumu engellediğinden bahseder. Ancak bu kaynak sularının yetersiz kaldığı durumlarda halkın suyun gitmediği arazi ve bahçelere kanallar açarak suyu ulaştırdığını ve topraktan verim aldığını aktarır.⁶¹

Mariya Baryatinskaya Taşkent'te bulunduğu yıllarda doğal yaşama dair gözlemlerde de bulunmuştur. Türkistan bozkırlarının kazlar, yaban ördekleri ve her türlü göçmen kuşlarla dolu

59 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 183.

60 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 184.

61 "Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu", s. 203.

olduğundan bahseden Baryatinskaya kocasının hırslı bir sporcu olmasından dolayı avcılık için bir şirket kurmaya hevesli olduğunu belirtir. Türkistan'ın doğal döngüsü de bu iş için oldukça elverişlidir. Duyumlarına göre bölgede kaz sürülerinin varlığı o kadar büyüktü ki uçtuklarında kelimenin tam anlamıyla gökyüzü kararır. Taşkent civarında sadece burada yetişen yabancı dağ koyunu ve Himalaya keçisinin yanı sıra keklik ve özel renkteki alakargalar gibi sıra dışı kuşlar da bulunabilirdi.⁶²

Avcılık için kurulan şirket, Baryatinskaya'nın yeğeni, Prens Obolenskiy, Genelkurmay subaylarından biri, kocası ve hizmetçisi Jozef'ten oluşmaktaydı. Şirketin ilk yaptığı organizasyon bir keşif gezisiydi. Bu sebeple o kadar büyük hazırlıklar yapıldı ki bu durum Baryatinskaya'yı şaşırtıyordu. Bu kısımda anlattıklarından Taşkent'in doğal yaşamı, hayvanları ve iklimine dair bilgilere ulaşılmaktadır:

Bu kadar hazırlık bana onların Kuzey Kutbu'na gideceğini düşündürüyor. Umarım imkânsız kovalayarak boşa zaman kaybetmezler. Benim bu düşüncelerime rağmen grup üyeleri fikirlerinde ısrarcıydı ve hiçbir sorun çıkmayacağını düşünüyorlardı. Onlar yolculuktan sonra hedefleri olan göçebe boyların ana kampına varır varmaz, orada kendileri için kurulmuş büyük bir Kırgız çadırı buldular. Çadırın toprak zemini kalın halılarla kaplıydı. Ortada güneşten kavrulmuş bozkırlarda bulunabilen tek yakıt olan çalidan ateş yakmak için bir boşluk bırakılmıştı. Dallar zaten üst üste yığılmıştı ve geriye kalan tek şey onları ateşe vermektir. Ateşten çıkan dumanın çadırdan dışarıya çıkabilmesi için çatıda bir delik bırakılmıştı. Kimse ateş yakmakla ilgilenmedi; çünkü mart ayı olmasına rağmen hava o kadar sıcaktı ki sanki yaz gelmişti. Kumlu bozkırlar, gri bir çadırın etrafında kilometrelerce uzanıyordu. Bu tekdüze çöl, sadece beyaz küçük derelerle renkleniyordu. Taze yeşil çimenler, birçok küçük beyaz çiçeğin yanı sıra yabancı soğan bitkisinin muhteşem limon sarısı çiçeklerinin dağıldığı kıyılarda bulunuyordu. Tanrı Dağları'nın tepelerinde bu bitkiden bolca yetişirdi. Orada uzaktan sarı halı gibi görünen sürekli bir örtü oluştururdu. Bu çiçeklerle kaplı dağlara da Soğan Dağları adı verilirdi.⁶³

Mariya Baryatinskaya bu keşif gezisinin ve gezi esnasında yapılan avların çok verimli geçmediğini belirtir. Gezi başlamadan önce akıl almaz sayıda ve çeşitte hayvan göreceklere dair anlatılanların geziye katılanları çok heyecanlandırdığını, ne yazık ki iki gün boyunca devam eden organizasyonda bunların hiçbirisiyle karşılaşmadığı için düzenlenen gezinin herkeste hayal kırıklığı yarattığını söyler. Avcılar, bu organizasyonda önceden bildikleri birkaç ördek vurabilmişti. Bu ördeklerin kafası kırmızı kukuletalı yaşlı bir kadının kine benziyordu. Mariya Baryatinskaya bu kısımda yaşananları şöyle aktarır:

Hava bir anda hiç beklenmedik bir şekilde kötüleştirdi ve yağmur yağmaya başladı. Sıcaklıktaki bu değişim, astım hastası Prens Obolenskiy'in durumunu etkilemeye başladı ve o şiddetli bir kriz geçirdi. Öksürük nöbetleri yatmasına engel oluyordu.

62 Mariya Sergeyevna Baryatinskaya, *Moya Ruskaya Jizn*, s. 180.

63 *Age*, s. 181.

Obolenskiy ne yürüyebiliyor ne de araba kullanabiliyordu. Kocam hemen şehre dönmeye ve Obolenskiy'in hizmetkârını ilaçlarla ve solunum cihazıyla buraya göndermeye karar verdi. Obolenskiy yalnız kalmasın diye yanında henüz 19 yaşında olan yeğenimi bıraktı. Gece boyunca, sulu karla birlikte büyük bir kar fırtınası başladı. Sıcaklık düşmeye devam etti ve don etkisini artırdı. Ertesi sabah zemin cam gibi kaygandı. Obolenskiy hastalığı nedeniyle ateşin sıcaklığına dayanamadı; neredeyse uyuyacaktı. Yeğenim çadırdan çıktığında, yiyecek arayan üç büyük kurt ile karşılaştı. Zavallı yeğenim, saatlerce endişeyle Obolenskiy'in ilaç getirecek hizmetçisini bekledi. Sonunda yardım gelmişti. Onu bir ata bindirmenin iyi olacağına karar vermişlerdi.⁶⁴

Av partisi her ne kadar kötü geçse de sağ salim geri dönebilmişlerdi. Obolenskiy ise bir hafta sonra toparlanmış ve eski sağlığına kavuşmuştu. Baryatinskaya'nın anlattıklarında bu keşif gezisini zorlaştıran en büyük etkenin Türkistan'ın iklimi olduğu net bir şekilde görülür.

Pamir Dağları Gezisi ve Taşkent'e Veda

Taşkent'te buldukları süre zarfında devlet kademesinde üst düzey rütbeli kişilerle de görüşme fırsatı yakalayan ailenin ziyaretine Tarım Bakanı A. V. Krivoşein de gelmiştir. Entelektüel çevreyle bağlarını koparmayan, devlet görevlileriyle de temaslarına sürekli devam eden Baryatinskaya'nın sağlığı bu dönemlerde bozulur; sıtmaya yakalanır. Hatta bir keresinde sıtma nöbetinden dolayı bayılır. Alayda görevli olan, işinin ehli bir doktor tarafından muayene edilir. Bu süre zarfında Baryatinskaya'ya günde üç kez morfin enjekte edilir. Ağrıların artması üzerine askerî hastanenin sorumlusu, yüksek düzey bir doktor davet edilir. Doktor, Baryatinskaya'ya sıtma sonucu böbrek iltihabı teşhisi koyar ve ona bir an önce dağ havası alabileceği daha ferah bir bölgeye gitmesini tavsiye eder.⁶⁵

Şehir hayatından çok farklı olacağını düşündüğü bu gezi her ne kadar sağlığının düzelmesi amacıyla planlanmış olsa da Baryatinskaya'yı heyecanlandırmıştır. Çünkü o bu gezinin kendisine yeni bir dünyayı aralayacağını düşünür. Bu gelişmeleri şöyle aktarır:

Genel valinin deniz seviyesinden 1200 metre yükseklikteki dağlarda bulunan Çimgan adlı bir yerde küçük bir yazlık köşkü vardı. Bizim oraya gitmemizi ve bir süre orada yaşamamızı nazikçe teklif ettiler. Bu teklifi minnetle kabul ettik ve hazırlanmaya başladık. Dağ şartlarına özel donanımlı aracımızla gitmeye karar verdik. İlk başta yolculuk oldukça keyifliydi. Bu süre zarfında bir rahatsızlık yaşamadık. Ama hava bunaltıcıydı, güneş ise çok yakıcıydı. Bu güneş ışınları bir boğayı kızartabilecek cinstendi. Güneş çarpması yaşamamak için arabanın üzerine bir tente gerdiyssek de bu sadece havanın erişimini kısıtlıyordu. Dağlara yaklaştıkça henüz hiçbir arabanın girmedığı daha dik ve engebeli, hatta birçok yerde tehlikeli hale gelen bir yola girdik. Devasa kayalar tehditkâr bir biçimde üstümüzde asılı bulunuyordu. Uçsuz bucaksız

---

64 *Age.*, s. 182.

65 *Age.*, s. 190.

bir uçurum vardı. Bazı yerlerde yol, bir arabanın geçmesine zar zor yetecek kadar inceliyordu. Bazen neredeyse tüm yolu kaplayan çukurlara düşüyorduk.⁶⁶

Yolculuk devam ediyordu ancak yolun neredeyse tamamen kapandığı bir noktaya geldiklerinde buradan geçemeyeceklerini anlayınca yardımcıları Jozef'i birkaç Sart getirmesi için en yakın köye gönderdiler. Çünkü yol derin hendeklerle oyulmuş ve doldurulması gereken delikler oluşmuştu. Ayrıca radyatördeki su sürekli kaynadığından ve ara sıra değiştirilmesi gerektiğinden, arabanın artık çalışması zor görünüyordu. Baryatinskaya bu yaşananlardan güncesinde şu şekilde bahseder:

Kanalın dik kıyısı gevşek kumlardan yapılmıştı. Bu yüzden üzerine ayak basmak neredeyse imkânsızdı. Radyatörü doldurmak için su almamızın tek yolu, halata bağlı bir kovayı kanala atıp su çekmekti. Bir kova akıntıya maruz kaldı ve sürüklenmeye başladı. Jozef, sorunu çözmemize yardım etmek için köye geri dönmek zorunda kaldı. Biz kavurucu güneşin altında kavrulurken o uzunca bir süre dönmedi. Bu esnada güneş ışınlarından dolayı çadırımızda yanmaya bağlı olarak büyük bir delik açılmıştı. Josef sonunda döndü ve yolumuza devam ettik. Gezinin sonunda bu yaşananlara rağmen sağ çıkmayı başardık. Bu esnada arabamızın freni aşınmış; araba yokuş aşağı giderken neredeyse kontrolden çıkmıştı. Bunu da atlattık. Nihayetinde Pamir sıradağlarının başladığı ünlü Çimgan Dağı'na ulaştık. Dünyanın çatısı olarak bilinen Pamir Yaylası, deniz seviyesinden ortalama 5.000 metre yükseklikte yer alıyor ve Türkistan'ı Afganistan'a, Himalayalar üzerinden Hint İmparatorluğu'na bağlıyordu. Biz vardığımızda hava çoktan soğumuştu; çünkü Pamir Dağları'ndan buz gibi rüzgâr esiyordu.⁶⁷

Çimgan'a gelen Mariya Baryatinskaya burada uzun süre kalamaz. Dünyanın en soğuk dağları olarak bahsettiği Pamir'deki günleri hakkında aktardıkları son derece önemlidir.

Bu dağlar dünyanın en soğuk ikliminin yaşandığı dağlar. Aslına bakılırsa alan küçük bir vadiydi ve ev ya da kulübe olmadığı için hepimiz Kırgız yurtlarına yerleştik. Burası bir tür Asya kampına benziyordu. Manzara muhteşemdi; en güzeli ihtişam ve yalnızlıklarıyla dağların karla kaplı sırtlarıydı. Doktor temiz soğuk havanın tedavimi tamamlayacağını umarak bir ay orada kalmamı tavsiye etti. Ama yanılıyordu; o gece her zamankinden daha fazla acı çektim ve Taşkent'e dönmeye karar verdim. Çünkü burada tıbbi yardım alacağım bir yer ve bana kesinlikle gerekli olan morfin enjeksiyonu yapacak kimse yoktu."⁶⁸

Taşkent'e dönen Mariya Baryatinskaya burada da sıtmaya bağlı olarak sıkıntı yaşamaya devam etti. 1911 yılına gelindiğinde sağlığı günden güne kötüleşiyordu. Kocasının hastalığına çare aramak için çıktıkları bu seyahatte kendi sağlığını kaybedeceği aklına bile gelmezdi. Bu

66 *Age*, s. 191.

67 *Age*, s. 192.

68 *Age*, s. 193.

durum onu son derece tedirgin ediyordu. Bu sebeple Taşkent'ten ayrılmak zorunda kaldı. Mariya Baryatinskaya Taşkent'ten ayrılışını şöyle aktarır:

Beni hiç terk etmeyen korkunç bir acı yaşıyordum. Bu beni sadece odada kalmaya değil yatacak olmaya da zorladı. Bu ani ataklar sürekli meydana geliyordu. Ben bu ataklardan sonra her şeyi sis içinde görüyordum. Kalın bir perdenin arkasından bakıyormuşum gibi tüm nesnelere bulanık ve belirsizdi. Doktorlar beni her ne kadar neşelendirmeye çalışsa da görme yetimi kaybedebileceğim düşüncesi benim için acı vericiydi. Kocamın onayıyla beni bir an önce Berlin'deki ünlü Profesör Oppenheim'la görüştürmeye ve onun güvenilir ellerine teslim etmeye karar verdiler. Hastalığının asıl nedeni sıtma iklimiydi.⁶⁹

Sonuç

Çarlık Rusya'nın Türkistan'ı işgalinden önce bölgeyi yakından tanıma, işgal için gerekli bilgilerin edinilmesi gibi sebeplerden dolayı bölgeye başlayan seyahatler son derece önemlidir. Bu seyahatler kimi zaman asker, elçi, bürokrat gibi devlet görevlileri; kimi zaman maden mühendisi, din adamı gibi meslek erbabı; kimi zaman ise sıradan insanlar tarafından yapılmıştır. Muhakkak ki bu görevlilerin topladığı bilgiler Çarlık Rusya'nın Türkistan'a düzenleyeceği seferlerde Rusların işini kolaylaştırmıştır. Türkistan Çarlık Rusya tarafından işgal edildikten sonra da buraya düzenlenen seyahatler bölge hakkında anlatılanların seyahati yapacak kişilerde uyandırdığı merak dolayısıyladır. Çünkü bölge her ne kadar Ruslar tarafından işgal edilse de tam olarak dönüştürülemez hem doğası hem de burada yaşayan yerli halkın örf ve ananesi bölgeye yapılan seyahatleri artırmıştır. Çalışmaya konu edindiğimiz Mariya Sergeevna Baryatinskaya'nın hem önemli bir aile olan Baryatinskiy'ye mensup hem de önceden bölgeye seyahat için gelen erkeklerin aksine bir kadın olması bu seyahati önemli kılmıştır. Onun Türkistan'ın en önemli şehirlerinden birisi olan Taşkent'e gelişinin nedeni herhangi bir devlet görevi değildir. Baryatinskiy ailesinin Türkistan'a gitmek zorunda kalmasının asıl gerekçesi doktorların Anatoliy Vladimiroviç Baryatinskiy'in romatizmal hastalık nedeniyle çektiği sıkıntıların sebebini Rusya'nın iklimine bağlamasıdır. Bu yolculuğu her ne kadar “zorunlu bir yolculuk” olarak adlandırsa da hayatlarında başka bir yerde hiçbir zaman edinemeyecekleri bir deneyim kazanmışlardır.

Soylu bir aileden gelen ahaliden uzak erişilmez mekânlarda hayatını sürdüren Mariya Baryatinskaya'nın Taşkent'e tren yolculuğunda ilk kez gördüğü Pamir Dağları ve Türkistan panoramasına dair tasviri onun zihinsel kalıplarını açıkça ortaya koyar. Türkistan'ın iklimi, doğal yaşamı, yetiştirilen ürünler ve insanların uğraşları seyahatnamede “üstün ırk” Baryatinskaya'nın değer yargıları çerçevesinde anlatılır. Baryatinskaya'nın psikolojisi, bilgi birikimi, yetiştiği çevre ve ön yargıları tuttuğu notların yönünü belirlemiş; bazı yerlerde bu metnin ilgi görmesi için yer yer mübalağaya ve var olandan ziyade görmek istediği bilgilere yer vermesine yol açmıştır.

---

69 Age., s. 195.

Baryatinskaya, yine de bilerek veya bilmeyerek dönemin toplumunun gündelik hayatında unutulmuş, göz ardı edilmiş bazı değerleri veyahut mekânları da gözler önüne sermiştir.

Çeşitli seyahat metinlerinin tarihsel olarak incelenmesi, tarihin geçmiş panoramasının yanı sıra seyahat yazarlarının kişiliğini, seyahat ettikleri insanların yaşamlarına karşı tutumlarını, o dönemlerdeki yönetim şekillerini ve diğer birçok şeyi anlamamıza yardımcı olur. Söz konusu yazarların gördükleri, hissettikleri, yaşadıkları, yazılarındaki öznellik ya da nesnellik derecesi incelenebilir. Kaydedilen gerçek anlatılardan üzerinde çalışılması ve analiz edilmesi gereken, yalnızca seyahat değil, aynı zamanda “öteki” bakış açısının da ele alınmasıdır. Nitekim Mariya Baryatinskaya'nın Taşkent'e seyahatinde şahsi gözlemleri olarak ele aldığı bazı hususlar dönemin diğer seyyahları ile örtüşürken bazen farklılıklar da göstermektedir. Baryatinskaya'nın Türkistan'a ve Türk halkına karşı bakışı neden bu kadar keskindi? Şüphesiz bu durumun ardında XVIII. yüzyıldan itibaren Rusların Türkistan'a olan bakış açısı yatmaktadır. Ruslara göre güney komşuları medeni değildi fakat Türkistan toprakları son derece verimli ve keşfe açıktı. Soylu bir hanedan ailesine mensup olan Mariya Baryatinskaya saray muhitinde yetiştiği için Taşkent özelinde ele aldığı birçok gözleminde Ruslarda yerleşen algıyı eserinde sıklıkla tekrarlamıştır. Bunun yanı sıra Baryatinskaya'nın eserinde bazı eksiklikler de göze çarpmaktadır. Baryatinskaya'nın vurguladığı “kilden inşa edilen evler”in yanı sıra Hoca Ahrar Camii, Barakhan Medresesi gibi dönemin önemli mimari eserlerinden neredeyse hiç bahsedilmemiştir. Taşkent'e ait gündelik yaşama değinmesine rağmen gelenek ve göreneklere veyahut kültürel unsurlara dair doyurucu bilgiler de vermemiştir. Mariya Baryatinskaya'nın seyahat retoriği ilk elden gözlemi vurgulamaktadır ancak ifade ettiği birçok anlatı dönemin mevcut kaynakları ve çağdaş seyahatleri ile incelemeye açıktır. Çünkü gezginler bazen yerel bilgi kaynaklarını yeniden kendi şahsi yargıları ile üretirler.

Türkistan, Taşkent ahalisi Mariya Baryatinskaya'nın aynasında ötekinin temsilidir. Onun tanımları, tasvirleri, seyahatnamenin alt metni klasik sosyal Darwinist aydınlanmacı tavır için bir ölçüde örnek vakadır. XIX. yüzyıl Rus edebiyatının yarı aydın tipolojisi ile neredeyse birebir örtüşen Baryatinskaya'nın zihin dünyasında Rus köylüsü ve Türkistan ahalisi aynı aşağı statüde tutulmaktadır. Türkistan'ın güçlü gelenekleri, zengin mimarisi, kültürel dünyası, gündelik hayatın renkleri ve çeşitliliği onun için bir kıymete haiz değildir ve ilgi alanının dışındadır. Metnini bu zihni kalıplarla kaleme alınan Baryatinskaya'nın seyahat notları, Türkistan coğrafyasını derinlikli ve nitelikli surette analiz eden Rus menşeli diplomat ve ilim adamlarının ötesinde Rus edebiyatından “Oblomov” karakterinde mücessem Baryatinskaya tipi Rus yarı aydınlarının yüzeysel bakış açılarını ve Türkistan coğrafyasına dair kırılmaz kanaatlerini sarih bir surette gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserler

- “Baryatinskie i Boryatinskie”, *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, Tom. 2, Pod. Red. A. A. Polovtsov, S. Petersburg 1900, s. 525-526.
- “Baryatinskie Knyazya”, *Entsiklopediçeskiy Slovar Brokrayuzi i Efrona*, Tom. III, 1891, s. 140-141.
- “Baryatinskie, Knyazya”, *Voennaya Entsiklopediya (Sitim, 1911-1915)*, Tom. 4, 1911-1915, s. 403-404
- “Baryatinskiy, Anatoliy İvanoviç”, *Russkiy Biografiçeskiy Slovar*, Tom. 2, Pod. Red. A. A. Polovtsov, S. Petersburg 1900, s. 543.
- “Baryatinskiy, Vladimir Anatolyeviç”, *Biografiçeskiy Slovar*, Tom. 1, A-3, Sost. E. L. Potemkin, Moskva 2017, s. 105.
- “Puteşestvie ot Sibirskoy Linii do Goroda Buharı v 1794 i Obratno v 1795 godu”, *Sibirskiy Vestnik*, Çast Vtoraya, İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy, Tipografii İosifa İoanessova, St. Petersburg (1818), s. 37-74.
- “Puteşestvie ot Sibirskoy Linii do Goroda Buharı v 1794 i Obratno v 1795 godu”, *Sibirskiy Vestnik*, Çast Tretya, İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy, Tipografii İosifa İoanessova, St. Petersburg (1818), s. 75-110.
- “Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu”, *Sibirskiy Vestnik*, Çast Pervaya, İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy, Tipografii İosifa İoanessova, St. Petersburg (1818), s. 183-251.
- Baryatinskaya, Mariya Sergeevna, *Moya Ruskaya Jizn. Vospominaniya Vslikosvetskoy Damu. 1870-1918*, per. s. Angl. A. S. Tsiplenkov, Tsentrpoligraf, Moskva 2006.
- Bogdanoviç, Evgeniy Vasilyeviç, *Rod Knyazey Baryatinskih: İstoriçeskiy Oçerk: Po Povodu 250-Letnyago Yubileya g. Simbirskaya*, Tipolitoğrafiya P. Golike, S. Peterburg 1898.
- Grişaeve, V. F., “Burnaşev Timofey Stepanoviç”, *Entsiklopediya Barnaula*, Izd-vo Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Barnaul 2000, s. 59.
- İstoriya Kazahstana v Russkih İstoçnikah XVI-XX vekov*, T. I. VI, Almatı 2007, s. 153-178.
- Karakulak, Mesut-Özkan, Murat, “Taşkent Hanlığı’nda İlk Rus Elçisi Dmitriy Telyatnikov’un Misyonu ve Faaliyetleri (1797)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 9/1, (2020), s. 13-27.
- Karakulak, Mesut, “Kaos ve Otorite Arasında Türkistan: Taşkent’te İlk Rus Kervanı ve Karl Miller’in Gözlemleri (1738-1739)”, *Gazi Türkiyat*, 25, (2019), s. 147-162.
- Kastane, I., “Otçet o Poezdke v Turkestan”, *Trudi Orenburgskoy Uçenoy Arhivnoy Komissii*, Vpusk 16, Orenburg (1906), s. 176-201.
- Meyendorf, İgor Kazimiroviç, *Puteşestvie iz Orenburga v Buharu*, Per. E. K. Betger, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1975.
- Oleynikova, V. P., “İtalyanskiy Sled Semeystva Baryatinskih”, *Noçnie Vedomosti, Seriya İstoriya. Politologiya. Ekonomika. İnformatika*, 13/84, (2010), s. 146-151.
- Özkan, Murat, “Bir Modern Seyyah Tipolojisi Gezgin Arkeolog Castagne’nin Trenle Türkistan Seyahati (1904)”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/8, (2022), s. 777-802.
- _____, *Türkistan’ın Keşif Çağı Rus Seyyah Burnaşev’in Gözünden Buhara*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Rossiyskaya Rodoslovnaya Kniga*, Çast Pervaya, İzd. Knyazem Petrom Dolgorukovim, Tip. Karla Vingebera, S. Peterburg 1854.
- Sahadeo, Jeff, *Russian Colonial Society in Tashkent 1865-1923*, İndiana University Press, İndiana 2007.
- Schuyler, Eugene, *Turkistan Notes of a Journey in Russian Turkistan, Khokand, Buhara, And Kuldja*, Vol. I, London 1876.

Skornyakov, E. E., *Orositelnye i Osuşitelnye Melioratsii*, Çast Pervaya, İzdatelstvo Moskovskogo Vısşego Tehniçeskogo Uçilişa, Moskva 1930.

Şahin, Doğan, “Şeyh Şamil ve Aile Fertlerinin Knez A. İ. Baryatinskiy'e Yazdıkları Bazı Mektuplar”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, IV/1, (2015), s. 121-145.

Elektronik Kaynaklar

“Knyaginya Mariya Sergejevna Baryatinskaya”, <https://www.cimetiere-russe.org/ru/marie-de-bachmakoff-bariatinsky-602>, son erişim tarihi: 23.03.2024.

“Mariya Sergejevna Baryatinskaya”, <http://flibusta.site/a/77178/v> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

“Strasti po Dion-Butonu”, <http://carretro.ru/?p=135> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

“Vladimir Anatolyeviç Baryatinskiy”, https://hrono.ru/biograf/bio_b/baryatinskiy.php [Erişim tarihi: 28.02.2024].

<http://flibusta.site/a/77178/v> [Erişim tarihi: 28.02.2024].

THE BARYATINSKY FAMILY'S HEALING JOURNEY TO TURKESTAN AND MARIA BARYATINSKAYA'S NOTES ON TASHKENT (1910-1911)

Murat ÖZKAN*

*Travel notes or travelogues are a type of literature in which individuals from different geographies and cultures describe their travel adventures, the sights they saw in the countries they visited, the interesting events they encountered, the daily life of the people their economic and social relations, and their observations and impressions, all through the lens of their personal feelings and thoughts. While not primary sources for historical research, these works are valuable for historians as they provide insights into how “the other” is perceived from an outsider’s perspective, despite sometimes containing exaggerated expressions, personal evaluations, and occasional inaccuracies. In this context, Maria Sergeyevna Baryatinskaya’s 1910 journey to Turkestan, the wife of Anatoly Vladimirovich Baryatinsky, a member of the Baryatinsky family with roots in the Rurik dynasty, offers a unique perspective on Turkestan through Russian eyes. During her travels, Baryatinskaya encountered landscapes she had never seen before and recorded her impressions in her notes. This study examines early 20th-century Tashkent through Baryatinskaya’s eyes, drawing primarily on five key texts. Originally published in Russian, the first of these is the travel diary titled *Moya Russkaya Jizn. Vospominaniya Velikosvetskoy Damı. 1870-1918*, is another major source which documents her journey to Turkestan in 1910-1911, including her visits to Tashkent and its surroundings. The other sources include the works of Dmitriy Telyatnikov, the first Russian ambassador sent to the region in 1797; Timofey Stepanovich Burnashev, a mining engineer sent by the Russians to meet Tashkent’s ruler Yunus Hodja in 1800; and American traveler Eugene Schuyler, who visited the area in 1873. Additionally, the study draws on the observations of archaeologist Joseph Antoine Castagne, who was sent to Tashkent by the Russians in 1904, just a few years before Baryatinskaya’s journey. The accuracy of the information provided by Baryatinskaya was questionable. However, the details conveyed about Tashkent were later verified. To gain both synchronic and diachronic information about the city, the works of other travelers were compared with the information provided by Baryatinskaya.*

---

* Assoc. Prof. Dr., Ordu University, Faculty of Art and Science, Department of History, Ordu / Türkiye, murtozkan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9526-4564

This helped reveal the changes and transformations that Tashkent underwent after the Russian occupation.

The Baryatinskiy family an ancient noble lineage descended from Prince Mikhail Chernigovsky and Prince Alexander Andryevich Mezetsky of the Rurik dynasty. The name Baryatinskiy comes from the Baryatinskiy-Boryatinskiy family, who lived in the XIV century near the Klet River in the Mashovsk uyezd, in what is now the Kaluga region.

The author of the notes used as a source for this study is Maria Sergeyevna Baryatinskaya (1871-1933), née Bashmakov. Maria, the daughter of Sergey Dmitrievich Baryatinskaya (1831-1877) and Varvara Karlovna Schmidt (1841-1873), was born in 1871. When her mother died giving birth to her younger sister, Maria spent two years in France under the care of a German governess. She then moved to St. Petersburg to live with her father, where her paternal grandmother took charge of her education. In 1894, Maria married Anatoly Vladimirovich Baryatinsky (1871-1924), a member of the Baryatinsky family who had served in the Russo-Japanese War and World War I. Prince Baryatinskiy was only 23 years old when they married.

Anatoly Vladimirovich Baryatinsky was Maria's second husband. Maria Baryatinskaya was previously married to Alexei Vladimirovich Swedish. She had grown up in the palace neighbourhood since childhood. Her marriage to a member of the Baryatinskaya family increased her involvement in this social circle, allowing her to attend various meetings and to meet the people who were decisive in the politics of Tsarist Russia. The military background of her husband's family, with both her father-in-law and husband being important generals for Tsarist Russia, brought her closer to the dynastic family. For this reason, Maria Baryatinskaya became one of the most important witnesses of the last years and the last days of the Russian monarchy. After the Bolsheviks seized power in Tsarist Russia, Baryatinskaya emigrated to France with her husband Anatoly Vladimirovich Baryatinskaya and their only child, Maria Anatolyevna Baryatinskaya. She died there in 1933.

The most interesting aspect of Maria Baryatinskaya's activities for us is her compulsory trip to Tashkent in 1910 due to her husband's illness. Tashkent, renowned for its art and science in Turkestan, is frequently mentioned in the travel notes of visitors to the region. For Baryatinskaya, who had no prior knowledge of Tashkent—a city with its blue-domed ancient complexes and rich layers of history—this journey sparked great curiosity. Baryatinskaya's story of her journey to Tashkent details her first-time encounter with the city and her observations of it.

Maria Sergeyevna Baryatinskaya's journey is significant because she was a member of the prominent Baryatinsky family and was a woman, which set her apart from the men who had traveled to the region before her. Maria Sergeyevna Baryatinskaya's arrival in Tashkent, one of the key cities of Turkestan, was not due to any state duty. She was compelled to travel there because her husband, Anatoly Vladimirovich Baryatinsky, was suffering from a rheumatic condition that doctors believed was aggravated by the Russian climate. Although she refers

to this journey as a 'forced trip,' they gained experiences that they could not have obtained anywhere else in their lives.

Maria Baryatinskaya, coming from a noble family and accustomed to living in secluded areas far from local life, reveals her mental patterns through her descriptions of the Pamir Mountains and the panorama of Turkestan, which she sees for the first time on the train journey to Tashkent. In her travelogue, Baryatinskaya describes Turkestan's climate, natural life, crops, and people's occupations through the lens of her 'superior race' perspective. Her psychology, knowledge, upbringing, and prejudices influenced the direction of her text. At times, she exaggerated or included details based on her own expectations rather than actual observations to capture attention. Nevertheless, Baryatinskaya, whether intentionally or not, highlighted certain values and aspects of life that were otherwise forgotten or overlooked by society of the time.

Studying various travel texts historically helps us understand not only the past but also the personalities of the travel writers, their attitudes towards the people they encountered, the forms of government of the time, and many other aspects. What these writers saw, felt, experienced, as well as the level of subjectivity or objectivity in their writings, can be analysed. Studying and analysing real narratives involves not just examining the travel experiences themselves but also understanding the perspective of the 'other'.